

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

19 maart 1969

54e jrg.

No. 2687

Versijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

H. C. Bos; L. H. Klaassen;
H. W. Lambers; P. J. Montagne; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

CEP en werkgelegenheid

Het zojuist uitgebrachte *Centraal Economisch Plan 1969* is optimistisch gestemd over het verloop van de werkgelegenheid in de komende maanden. Dat lijkt ons, bij eerste lezing van het CEP, de belangrijkste conclusie die eruit te trekken valt. Bij alle rumoer over de prijsontwikkeling mag dit toch ook wel eens voorop worden gesteld.

Reeds aan het begin van dit jaar, constateert het Plan, is voor het eerst sedert 1966 de geregistreerde arbeidsreserve weer tot beneden het aantal der openstaande aanvragen gedaald. Nu zegt dit landelijke cijfer op zichzelf niet zo veel, omdat de ontwikkeling per regio sterk uiteen kan lopen. Reeds als wij kijken naar de hoofdindeling in vieren die t.a.v. de werkgelegenheid per regio kan worden gemaakt, blijkt dat van die vier alleen in het Westen het aantal aanvragen zich op een hoger peil bevindt dan de werkloosheid; overal elders is het aantal werklozen nog steeds groter dan de vraag naar arbeid. Belangrijk is natuurlijk ook het absolute niveau van elk van de twee. Een situatie waarin een relatief laag getal geregistreerde arbeidsreserve twee maal zo hoog is als dat van de openstaande aanvragen is verre te prefereren boven een situatie waarin het aantal werklozen weliswaar belangrijk lager is dan het aantal aanvragen, maar beide hoeveelheden zich op een absoluut hoog niveau bewegen. In de laatste situatie immers is sprake van een „onaangepastheid” van vraag en aanbod, die zich niet laat dekken met de term wrijvingswerkloosheid. Bezien we de ontwikkeling sinds 1950 dan is er voor Nederland als geheel sprake van een, zij het niet uitgesproken, langzame opwaartse trend in de openstaande aanvragen; een dito neerwaarts in de geregistreerde arbeidsreserve. Voer voor de Raad voor de Arbeidsmarkt!

Voor 1969 verwacht het CEP een verdere afnemning van de werkloosheid. De stijging van de werkgelegenheid zal zelfs belangrijk groter zijn dan in 1968. De reden hiervan is gelegen in het feit dat de vraag naar arbeid in de industrie het herstel van de produktie in 1967 met vrij grote vertraging volgde en pas in de tweede helft van 1968 weer duidelijk toenam. Concreet: de kerngegevens geven een daling van de werkloosheid aan van 81.000 tot 55.000 personen van 1968 op 1969. Belangrijk is natuurlijk de vraag in welke gebieden die verwachte vermindering van de werkloosheid zich zal aftekenen. De berekening van het CEP levert als resultaat op dat de arbeidsreserve (uitgedrukt als percentage van de afhankelijke beroepsbevolking) voor Nederland als geheel van 1968 op 1969 zal dalen van 2 tot 1,5%, voor het Noorden van 4 tot 3, voor het Oosten van 2,5 tot 2 en voor het Zuiden van 3,5 tot 2%. Het Westen blijft onveranderd %:1.

Wat de werkgelegenheid per sector betreft, valt in het CEP af te lezen dat zowel in de landbouw als in de dienstensector de vraag naar arbeid zich in een nagenoeg onveranderd tempo zal blijven ontwikkelen. De produktieontwikkeling in de dienstensector bijv. was in het tijdvak van 1955-1965 gemiddeld +2,25% per jaar; de ontwikkeling van de werkgelegenheid was eveneens hier gemiddeld +2,25%. Voor 1968 en 1969 zal de werkgelegenheid in de dienstensfeer met 1,5% per jaar toenemen. Sterke groeier voor wat de arbeidsproductiviteit betreft is in de industriële sector de chemie en olie (7,25% gemiddeld in 1955-1965), voor wat de werkgelegenheid aangaat . . . eveneens de chemie en de olie (3,25% in hetzelfde tijdvak). Beide indices tezamen stempelen deze bedrijfstak tot de qua produktievolumen snelst groeiende: in de periode 1955-1965 met gemiddeld 11% per jaar, in 1968 met 17% en naar verwacht in 1969 met 14,5%.

INHOUD

CEP en werkgelegenheid 273

Drs. G. J. van der Hoeven:

Economische mystiek verdraagt
geen vragen, met een naschrift van
Drs. R. Schöndorff 274

Drs. B. F. Baron van Ittersum:

Waartoe Bijzondere Trekkingsrechten? 276

Dr. E. J. Isidor:

Nationaal beleggingsfonds: panacee
voor vele kwalen 279

Ontwikkelingskroniek 281

Mededelingen 288

Geld- en kapitaalmarkt. 289

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

dR

273

Economische mystiek verdraagt geen vragen

In *ESB* van 19 februari jl. heeft de heer Drs. R. Schöndorff een poging gewaagd om concrete inhoud te geven aan de criteria voor overheidsingrijpen in de loonvorming, zoals genoemd in de ontwerp-Loonwet. Naar zijn mening zouden begrippen als „ernstige verstoring van de nationale economie” en „algemeen sociaal-economisch belang” gekwantificeerd moeten worden, omdat de rechtszekerheid met zo duidelijk mogelijke definities gediend is.

Schöndorff wil de criteria voor overheidsingrijpen vertalen in termen van intern en extern evenwicht: „Een ernstige verstoring wordt geacht op te treden indien voorstellingen van het Centraal Planbureau aantonen, dat de huidige loonontwikkeling voor de komende periode van x maanden aanleiding zal geven tot een conjuncturele werkloosheid van minder dan $1\frac{1}{2}\%$ en een surplus op de lopende rekening van minder dan 1% van het nationaal inkomen”.

Dit lijkt een ei van Columbus — of liever gezegd, eré wie eré toekomt, van Schöndorff. Een dergelijk ei is blijkbaar ook in parlementaire kringen gelegd, want in het Voorlopig Verslag van de vaste commissie van Sociale Zaken kan worden gelezen, dat „sommige leden” (de parlementaire schuilnaam voor D'66) vinden, dat nader moet worden aangegeven wat men onder „algemeen sociaal-economisch belang” en „ernstige verstoring van de nationale economie” verstaat. Zij menen voorts, dat dit wellicht kan geschieden „door de situatie op de arbeidsmarkt als criterium voor het interne evenwicht en de betalingsbalanssituatie als criterium voor het externe evenwicht te gebruiken. De overheid zou dan alleen mogen ingrijpen wanneer bepaalde (bijvoorbeeld in percentages aangegeven) criteria zijn of worden overschreden”.

Het is jammer voor D'66 en Schöndorff, maar het voeren van economische politiek op grond van bovengenoemde criteria is niet zo eenvoudig als zij zich voorstellen. Schöndorff was op de goede weg door een vraagteken te plaatsen achter die van economische mystiek doordrenkte criteria van de ontwerp-Loonwet. Hij beging toen echter de fout te proberen een antwoord te geven op een vraag die niet beantwoord kan worden. Elk probeersel van een antwoord roept immers een groot aantal andere vragen op. Zo ziet men zich bij de uiteenzetting van Schöndorff voor de volgende problemen gesteld:

1. Wat is conjuncturele werkloosheid en hoe kan deze statistisch van structurele werkloosheid worden onderscheiden? Wie het weet, mag het zeggen ¹.

2. Waarom ligt de werkloosheidsnorm op $1\frac{1}{2}\%$ en niet hoger of lager? Is er ook sprake van een conjuncturele verstoring, indien de conjuncturele werkloosheid meer dan $1\frac{1}{2}\%$ bedraagt, dat wil zeggen: geen overspannen, maar een onderspannen arbeidsmarkt?

3. Aan de hand van Schöndorffs definitie van een ernstige verstoring zou de regering in de loonvorming moeten ingrijpen, opdat de conjuncturele werkloosheid boven de

$1\frac{1}{2}\%$ blijft. Nu blijkt uit varianten-analyses van het Centraal Planbureau, dat loonstijging boven het centrale alternatief tot een vrij geringe vergroting van de werkloosheid leidt (zie bijvoorbeeld het „spoorboekje” in de *Macro-Economische Verkenning 1969*). Dat betekent dat de loonsverhoging *minstens* zo-en-zoveel moet bedragen teneinde de conjuncturele werkloosheid op peil te houden. Dat bedoelt Schöndorff natuurlijk niet, maar wat dan wel?

4. In West-Duitsland en het Verenigd Koninkrijk beliep de werkloosheid in 1968 gemiddeld respectievelijk $1,2$ en $2,4\%$. De saldi van de lopende rekening van de betalingsbalans bedroegen respectievelijk $+ 3,5$ en $- 3,5\%$. Moet men volgens de normen van Schöndorff concluderen dat beide landen niet in een onevenwichtige situatie verkeerden — er moet immers aan twee criteria tegelijk worden voldaan?

5. Weliswaar wordt elk jaar in de Miljoenennota en het Jaarverslag van de Nederlandsche Bank gezeurd over de noodzaak van 1% overschot op de lopende rekening, maar tot nu toe zijn de in het vooruitzicht gestelde rampen achterwege gebleven. Dat is ook niet verwonderlijk, omdat Nederland sinds 1963 in extern evenwicht verkeert. Globaal gezien bleven de goud- en deviezenreserves op peil ondanks betrekkelijk geringe fluctuaties van het saldo op de lopende rekening rond het nulpunt. Natuurlijk is de uitbreiding van de ontwikkelingshulp van grote betekenis voor de betalingsbalans. De netto kapitaalvoer uit ontwikkelde landen dient echter mede in beschouwing te worden genomen bij de beoordeling van de betalingsbalans. Het is daarom zinloos de norm a priori op 1% van het nationale inkomen te bepalen. Daar komt nog bij dat afwijkingen op korte termijn heel wel aanvaardbaar kunnen zijn. Men kan zich overigens, evenals bij de werkloosheidsnorm, afvragen of er sprake is van een verstoring indien de norm van 1% naar boven wordt overschreden.

6. Een overspanning op de arbeidsmarkt is evenals een tekort op de betalingsbalans een *mogelijke indicatie* van een verstoring van het economische evenwicht. Die verstoring is echter een gevolg van een samenspel van velerlei factoren, zoals de investerings- en kredietexpansie, de begrotingspolitiek van de regering, de buitenlandse conjunctuur en — maar dat is niet eens noodzakelijk — de loonkostenontwikkeling. Volgens het wetsontwerp kan de minister naar eigen inzicht in de loonvorming ingrijpen, zonder dat maatregelen ten aanzien van andere conjunctuurbepalende factoren behoeven te worden genomen. De diagnosemethode-Schöndorff wil het eigen inzicht van de minister vervangen door beoordeling aan de hand van kwantitatieve normen, maar het overheidsingrijpen blijft

¹ Zie de bijdragen van Dr. C. de Galan, Prof. Dr. A. Heertje en S.K. Kuipers in *ESB* van 22 november 1967, 20 december 1967 en 31 januari 1968.

„kurieren am Symptom”. Men dient zich te realiseren dat de overheid dan in staat wordt gesteld eigen fouten — met name in de begrotingspolitiek — *automatisch* af te wentelen op de werknemers. Veel goed kan van het huidige wetsontwerp niet worden gezegd, maar het behoeft een zorgvuldige dosering van maatregelen met betrekking tot de conjuncturele situatie niet in de weg te staan. Of meent Schöndorff dat het zowel theoretisch als feitelijk mogelijk is de loonbeweging als enige oorzaak van een overspannen economie aan te wijzen?

TECHNOCRATISCHE WILLEKEUR CONTRA MEDEZEGGENSCHAP

Schrijver dezes is met Schöndorff ervan overtuigd, dat macro-economische beslissingen op grond van concreet geformuleerde en gekwantificeerde alternatieven moeten worden genomen. Deze mening leidt evenwel zijns inziens niet tot de conclusie, dat het loonbeleid van de regering in een eenvoudig beslissingsmodel kan worden ondergebracht. Men verkrijkt zich dan op de complexiteit van het economisch gebeuren.

Van nog groter gewicht is het feit, dat een dergelijk beslissingsmodel geen rekening houdt met de maatschappelijke consequenties van een overheidsingrijpen in de loonvorming, al dan niet gesanctioneerd door het parlement. Men kan zich niet aan de indruk onttrekken, dat de Nederlandse vakbeweging serieus wenst te worden genomen in haar streven naar medezeggenschap — en niet alleen binnen de bedrijven. Wie met spoed de vakbeweging uit de huidige centrale overlegorganen wil drijven naar scherp oppositionele stellingen, moet daarom vooral een technocratische aanpak-van-bovenaf van de loonpolitieke problemen bepleiten — waarbij het onverschillig is onder welke ideologische vlag dit gebeurt.

Het wetsontwerp op de loonvorming biedt geen garantie voor sociaal-economische medezeggenschap van de vakbeweging. Schöndorff en D'66 willen de overheidswillekeur vervangen door de willekeur van een paar cijfertjes.

G. J. van der Hoeven

(De heer Van der Hoeven is verbonden aan het Wetenschappelijk en Scholingsinstituut van het NVV. *Red.*)

Naschrift

ECONOMISCHE POLITIEK VEREIST ANTWOORDEN

Gaarne wil ik enkele kanttekeningen maken bij de reactie van de heer Drs. G. J. van der Hoeven inzake mijn stuk(je) over de Loonwet.

De heer Van der Hoeven suggereert enkele malen dat ik de loonkostenontwikkeling zou zien als oorzaak van een overspannen economie. Wellicht worden deze gedachten hem ingegeven door de bij de vakbeweging bestaande angst

medeverantwoordelijk te zijn voor structurele dan wel conjuncturele werkloosheid, op grond van al of niet de productiviteitsstijging overtreffende loonstijgingen. Die materie is door mij evenwel in het geheel niet aan de orde gesteld. Ik ga daar in dit verband dan ook niet op in. In mijn bijdrage poogde ik een suggestie te doen de Loonwet zodanig te doen wijzigen, dat de Minister zijn ingrijpen in de vrije loonvorming zou moeten motiveren door met zijn beslissingsmodel op tafel te komen. Het formuleren van concrete oververhittingscriteria is daarbij noodzakelijk.

Op enkele punten van kritiek wil ik kort ingaan.

ad 2. De Loonwet is gericht op ingrijpen teneinde overspanning te voorkomen. Opmerkingen over een onderwerpen arbeidsmarkt zijn hier niet ter zake.

ad 3. Hier spant de heer Van der Hoeven het paard achter de wagen. Loonsverhogingen worden niet gegeven om de werkloosheid op peil te houden. Het is de mate van conjuncturele werkloosheid welke een indicatie kan vormen hoever men nog kan gaan met onder andere bestedingen-vergrotende loonsverhogingen.

ad 4. Men mag voor Nederland wellicht geldende vuistregels niet zonder meer op andere landen toepassen. Overigens is Engeland structureel onevenwichtig, zodat dit een niet relevant voorbeeld is.

ad 5. Voor een uiteenzetting hoe ik over de 1%-norm voor het overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans denk, wil ik de heer Van der Hoeven verwijzen naar publikaties in *ESB* in 1965 en 1966¹. Ik heb niet voor normen gepleit. Ik heb er voor gepleit om normen die dagelijks impliciet dan wel onduidelijk geformuleerd worden gehanteerd, expliciet te maken, door ze in een beslissingsmodel te gieten.

ad 6. Nu loopt het paard achterstevoren achter de wagen. Zoals hierboven reeds aangeduid: waar zou ik hebben gesuggereerd dat de lonen als enige oorzaak van de overspanning kunnen worden aangewezen? Dat men in een overspannen conjuncturele situatie tal van maatregelen kan nemen, behoeft — lijkt mij — geen verder betoog. In dit verhaal gaat het over de Loonwet en dan doen wij er goed aan binnen dat kader te blijven.

De heer Van der Hoeven blijft er tenslotte met mij van overtuigd dat „macro-economische beslissingen op grond van concreet geformuleerde en gekwantificeerde alternatieven moeten worden genomen”. Hij verwerpt dan wat hij — ten onrechte, maar daar ga ik hier niet verder op in — voor mijn conclusie houdt. Het valt te betreuren dat hij verder verzuimt een alternatieve conclusie van zijn kant te presenteren. Tenslotte vraag ik mij af, hoe men het streven naar een modelmatige aanpak van de economische politiek kan afdoen met „technocratische willekeur” en „technocratische aanpak-van-boven-af”. De formulering van gekwantificeerde beleidsalternatieven zal integendeel het beleid voor alle betrokkenen doorzichtig kunnen maken.

R. Schöndorff

¹ „Gistende norm”, *ESB*, 30 juni 1965, en „De normen naakt”, *ESB*, 1 juni 1966.

(I.M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

Waartoe Bijzondere Trekkingsrechten?

Enige overwegingen bij een Wetsontwerp

Binnenkort komt in de Tweede Kamer de participatie van ons land in de Bijzondere Trekkingsrekening van het Internationale Monetaire Fonds aan de orde ¹. Via deze rekening zal het mogelijk worden om de monetaire reserves van de wereld aan te vullen met Bijzondere Trekkingsrechten. Hierbij doen zich twee belangrijke vragen voor, te weten: *is er in de toekomst behoefte aan aanvullende reserves, en zo ja, is de voorziening in deze behoefte door Bijzondere Trekkingsrechten het verkieslijkst?* Enige jaren geleden is over deze vraagstukken in het kader van het IMF en van de Groep van Tien een aantal gedachten ontwikkeld ², dat mede de basis heeft gevormd voor het Trekkingsrechtstelsel waarvan de Nederlandse participatie nu in het parlement in discussie komt.

In de onderstaande beschouwing zullen deze en andere aspecten van de toekomstige reservebehoefte en -voorziening in het kort worden gezien in het licht van de ontwikkelingen die sindsdien hebben plaatsgevonden en die nog te verwachten zijn op internationaal monetair terrein. In de Memorie van Toelichting van het Wetsontwerp wordt over deze meer fundamentele vraagstukken weinig uitgeweid.

DE TOEKOMSTIGE RESERVEBEHOEFTE

Het is niet mogelijk om de optimale hoeveelheid monetaire reserves, in de toekomst nodig voor een goede werking van het stelsel van Bretton Woods, exact te bepalen. Voor een antwoord op de vraag of, en zo ja tot welke bedragen creatie van aanvullende reserves nodig zal zijn, acht de Memorie van Toelichting bepalend „het beleid dat door de reservehoudende landen wordt gevoerd met betrekking tot hun reserves en wel in die zin dat uit een algemeen streven om deze reserves te beschermen, resp. te vergroten, een tekort aan liquiditeiten zou kunnen worden afgeleid”. Voorts valt, aldus dit officiële stuk, een groei van de behoefte te voorzien omdat de betalingsbalansfluctuaties in omvang zullen toenemen bij een groeiend internationaal betalingsverkeer.

Er is een aantal economische factoren te noemen dat naast de zuiver politieke op de toekomstige internationale reservebehoefte van invloed is. Reserves fungeren in de eerste plaats als stootkussen voor het opvangen van tijdelijke betalingsbalansfluctuaties, al speelt het netto buitenslands actief van de handelsbanken hierbij tevens een rol. Er is een marge waarbinnen de reserve-omvang van een land moet blijven om de periode van binnenlandse aanpassing, nodig voor de eliminering van een tijdelijk tekort of overschot te kunnen doorstaan, zonder dat twijfel ontstaat aan de waarde van de nationale valuta, tot uitdrukking komend in een speculatie op een pariteitswijziging, hetzij in opwaartse hetzij in neerwaartse richting. De voor een land optimale reserve-omvang hangt dus nauw samen met de verwachte omvang van de „normale” tekorten en over-

schotten en met de lengte van het aanpassingsproces ter eliminering van deze onevenwichtigheden. Voor beide, dus voor de reservebehoefte, is de *kwaliteit van het aanpassingsbeleid* van doorslaggevende betekenis.

Het aanpassingsproces heeft twee kanten: een nationale en een internationale. Vanuit nationaal gezichtspunt bezien zal de aanpassing aan snelheid winnen naarmate er in het land door de autoriteiten een hogere prioriteit aan wordt toegekend. Onder de klassieke gouden standaard werd een snelle aanpassing van groot belang geacht; de soms pijnlijke sociale consequenties werden veelal als een noodzakelijk kwaad ondergaan. In de huidige tijd is men in meerdere mate van oordeel dat het corrigeren van een betalingsbalansonevenwichtigheid slechts met beperkte schadelijke gevolgen voor de groei en vooral voor de werkgelegenheid gepaard mag gaan. Op zich kan het hieruit voortvloeiende voorzichtiger aanpassingsbeleid leiden tot langere aanpassingsperiodes en daarmee tot grotere reservebehoefte. Meer zorg voor groei en werkgelegenheid betekent minder drang tot het corrigeren van betalingsbalansstekorten wegens overbesteding dan van overschotten wegens onderbezetting. Aldus ontstaan inflatoire tendenties die de reservebehoefte en de aandrang tot aanvulling met Bijzondere Trekkingsrechten kunnen vergroten ³.

De betalingsbalansresultaten van een land komen mede voor rekening van de ontwikkelingen en reacties in de omliggende landen. Naarmate landen hun economisch beleid meer coördineren en — een stap verder — het meer eens worden over de prioriteiten van de economisch-politieke doelstellingen, zullen hun onderlinge betalingsbalansfluctuaties in omvang en tijdsduur afnemen. In het kader van het IMF en in de Commissie voor Economische Politiek van de OESO vinden, zoals bekend, regelmatig consultaties plaats, waar de ontwikkelingen in de verschillende landen worden besproken. In Werkgroep 3 van de OESO, waar in het bijzonder de externe gevolgen van deze ontwikkelingen aan de orde komen, is onlangs een begin gemaakt met het overleg om te komen tot consistente betalingsbalansdoelstellingen. De resultaten van dit inter-

¹ Ontwerp van Rijkswet, *Goedkeuring van de voorstellen tot wijziging van de Artikelen der Overeenkomst van het Internationale Monetaire Fonds en van de participatie van het Koninkrijk in de Bijzondere Trekkingsrekening van het Fonds*, Zitting 1968-1969-9934 (R. 678).

² Deze zijn o.m. gepubliceerd in: *Report of the Study Group on the Creation of Reserve Assets. Report to the Deputies of the Group of Ten* (1965; het zgn. Ossola-rapport) en in de Jaarverslagen van het IMF, met name in dat van 1964.

³ Niet onvermeld mag blijven dat de Nederlandsche Bank de laatste jaren in zijn jaarverslagen de reservevoorraad van ons land vergelijkt met de hoeveelheid, nodig in verband met de binnenlandse monetaire „speelruimte”. Een uiteenzetting hierover is te vinden in: Prof. Dr. G. A. Kessler: *Monetair evenwicht en betalingsbalansen*. Leiden 1958, blz. 396 e.v.

nationale overleg en het daaruit voortvloeiende grotere internationale vertrouwen zullen een matigende invloed op de reservebehoefte hebben.

Ondanks de duidelijke vooruitgang op dit gebied van de internationale monetaire samenwerking⁴ verloopt het internationale aanpassingsproces de laatste jaren zeer onbevredigend. Zowel de voortschrijdende *vrijmaking* als de snelle *groei* van het *internationale handels- en kapitaalverkeer* hebben, hoezeer zij moeten worden toegejuicht, het beleid voor het bereiken van bevredigende resultaten in dit opzicht, zeker naar historische maatstaven, zeer verzaagd. Zetten deze beide ontwikkelingen zich voort dan moeten zij welhaast leiden tot omvangrijker tussen de landen te salderen posten en daarmee tot een toeneming van de reservebehoefte⁵.

Een andere factor die de aanpassingspolitiek bemoeilijkt, is de grote mate van *onzekerheid* over de toekomstige betalingsbalansontwikkelingen, ook op korte termijn. Zelfs bij volledige bekendheid met de interne economische situatie en met het beleid van de landen, bestaat grote onzekerheid, weliswaar niet zozeer over de richting, maar wel over de duur en de omvang van de betalingsbalansfluctuaties op de lopende rekening en zeker op de kapitaalrekening. Men mag verwachten dat de economische wetenschap op dit terrein verdere voortgang zal maken en dat ook het genoemde internationale overleg de onzekerheid zal verminderen. Deze zal echter ook al wegens het optreden van onverwachte ontwikkelingen, nooit geheel weggenomen kunnen worden. Bij de bepaling van de reservebehoefte zal men hiermede dus rekening moeten blijven houden, zij het mogelijk in de toekomst in verminderende mate.

In dit verband moet ook de groei van de *internationale kredietverlening* worden genoemd. Deze kan, voor zover benut voor doeleinden waarvoor eertijds reserves werden ingezet, de reservebehoefte hebben verminderd. In de officiële sfeer valt met name van de swap-faciliteiten en de voorwaardelijke kredieten, zoals die van het IMF, voor het opvangen van tijdelijke betalingsbalansonevenwichtigheden een dergelijk effect te verwachten. In de particuliere sfeer kunnen korte kapitaalstromen effectief door rentepolitiek worden beïnvloed, teneinde de repercussie van een betalingsbalansoverschot of -tekort op de reserves te verminderen. De geïnduceerde stromen hebben weliswaar tijdelijk het gewenste betalingsbalanseffect, maar frustreren bovendien het op aanpassing gerichte binnenlandse monetaire beleid en kunnen daarom tevens — wegens een langere binnenlandse aanpassingsperiode — tot een toeneming van de reservebehoefte aanleiding geven.

Naast de tijdelijke fluctuaties van de betalingsbalans zijn ook de fundamentele bewegingen, leidend tot *pariteitswijziging*, voor de reservebehoefte van belang. Tot deze maatregel kan veelal pas in een laat stadium worden besloten. De meer fundamentele ontwikkelingen verlopen doorgaans zeer geleidelijk en moeten langere tijd aanhouden, willen ze als zodanig worden aangemerkt. De feitelijke betalingsbalansontwikkeling geeft zowel de moeilijk te onderscheiden gevolgen van enerzijds de tijdelijke, conjuncturele als van anderzijds de meer blijvende, fundamentele factoren tezamen met de invloeden vanuit het buitenland weer. Om „voortijdige” valutaspeculaties te voorkomen, zal een land dus bij het bepalen van de gewenste reservevoorraad met het overbruggen van de periode tot een noodzakelijke pariteitswijziging rekening moeten houden. Deze periode wordt veelal nog verlengd omdat een pariteitswijziging in het algemeen in eerste

instantie een averechtse uitwerking op de betalingsbalans heeft.

Een andere complicatie hierbij is dat, wanneer eenmaal de fundamentele onevenwichtigheid duidelijk wordt, de binnenlandse politieke weerstand nog tot uitstel kan leiden. De kritiek die vooral de laatste tijd op dit onderdeel van het stelsel van Bretton Woods te horen is, heeft naar mijn oordeel veelal eigenlijk op de gevolgen van dit uitstel betrekking; speculatie komt meestal in een laat stadium, wanneer het politieke touwtrekken reeds begonnen is, op gang. Het komt mij daarom voor dat ter verbetering niet zozeer naar een wijziging als wel naar een beter gebruik van de bestaande regels gestreefd moet worden. Dit is niet de plaats om hierop diep in te gaan; zonder verlies aan betalingsbalansdiscipline lijkt enige versoepeling in de toekomst mogelijk, hetgeen op zich de reservebehoefte zal kunnen beperken.

De toekomstige internationale reservebehoefte blijkt, resumerende, voornamelijk te worden bepaald door de doelstellingen en prioriteiten van de economische politiek der landen en de mate van hun onderlinge samenwerking bij het opstellen en verwezenlijken daarvan. Wat de doelstellingen betreft: er zijn er twee, waarover grote eenstemmigheid bestaat en die op zich tot een trendmatige stijging van de internationale reservebehoefte zullen leiden, te weten economische groei, alsmede vrijheid van de internationale handel en van het internationale kapitaalverkeer, zij het dat over de liberalisatie van het kapitaalverkeer wat minder overeenstemming bestaat. De recente ontwikkelingen tonen dat er over de prioriteiten internationaal nog onvoldoende overeenstemming is, in het bijzonder over de prioriteit van de inflatiebestrijding; een gemeenschappelijke visie op dit probleem is, wanneer een beslissing tot creatie van bijzondere Trekkingsrechten aan de orde komt, van groot belang. Het voortduren, zoals verwacht, van het algemene streven naar intensievere internationale samenwerking zal, evenals een toeneming van de voorwaardelijke internationale kredietverlening in het kader van het IMF en een soepeler wisselkoerspolitiek, een matigende invloed op de groei van de reservebehoefte hebben, met name als door deze ontwikkelingen, alsmede door de bepaald gewenste verbetering van de aanpassingspolitiek, het aanhouden van betalingsbalanstekorten en -overschotten kan worden voorkomen.

De beschreven perspectieven ondersteunen de gedachte dat op langere termijn een zekere groei van de internationale reservebehoefte te verwachten is. Het is echter duidelijk dat hiermede nog geenszins een antwoord gegeven is op de vraag *wanneer en tot welk bedrag* het Bijzondere-Trekkingsrechtenstelsel voor de eerste maal zal moeten worden *geactiveerd*. Hiertoe moet in de eerste plaats worden nagegaan op welke wijze een eventuele te krappe of te overvloedige reservevoorziening tot uiting komt. Wanneer algemeen de indruk bestaat dat de tijd, die in verband met de omvang van de nationale reserves maximaal beschikbaar is voor het corrigeren van normale, tijdelijke betalingsbalanstekorten, te kort is, kan van een globaal tekort aan reserves sprake zijn. De symptomen hiervan zijn: toelucht tot internationale kapitaal- en handelsrestricties, tot over-

⁴ Te denken valt hier met name aan het rapport van Werkgroep 3: *The Balance of Payments Adjustment Process*, Parijs 1966.

⁵ „A larger world economy with larger world trade is likely to involve greater absolute payments disequilibria”, aldus het IMF Jaarverslag 1964, blz. 29.

matige financiering van tekorten met internationaal krediet en tot een excessief restrictieve binnenlandse politiek, zij het dat deze politiek wegens de hoge prioriteit van volledige werkgelegenheid en groei vermoedelijk niet veel zal vóórkomen. Bij een te overvloedige reservevoorziening doen zich dergelijke verschijnselen in tegengestelde richting voor. Veel zal afhangen van de beoordeling van de internationale aanpassingspolitiek. Voor een goed creatiebeleid is niet alleen over de symptomen en over het aanpassingsbeleid, maar ook over de bestaande verdeling van de reserves over de landen een gemeenschappelijk oordeel nodig.

Bezie men aldus de vele problemen rond het vraagstuk van de internationale reservebehoefte dan krijgt men een indruk, niet alleen van het grote succes dat de internationale overeenstemming over het Bijzondere-Trekkings-rechtenstelsel in dit verband betekend, maar ook van de krachtproef waarvoor de internationale samenwerking op monetair terrein in verband hiermede nog staat.

DE TOEKOMSTIGE RESERVEVOORZIENING

In de Memorie van Toelichting wordt over het aanbod van internationale liquiditeiten gezegd dat de hoeveelheden goud die beschikbaar kwamen voor monetaire doeleinden reeds geruime tijd afnamen, tot in maart 1968 de interventie van de goudpoollanden op de goudmarkt werd gestaakt. Van de reservevaluta's kan voorts geen uitbreiding ad infinitum worden verwacht; deze saldi hebben in feite hun „natuurlijke” limiet reeds aanmerkelijk overschreden. De derde reservecomponent, de reserveposities in het IMF, is geen instrument van beheerste en duurzame reservecreatie. Gezien deze ontwikkelingen en de verwachte toeneming van de reservebehoefte was het, aldus de Memorie van Toelichting, onvermijdelijk dat te zijner tijd omgezien moest worden naar een aanvullend reserve-middel. Over de toekomst van de reservevoorziening in verband met de keuze van de Bijzondere Trekkingsrechten wordt in de Toelichting verder niet uitgeweid.

Er zijn twee belangrijke bezwaren tegen de huidige reservevoorziening: zij is willekeurig, want niet primair afgestemd op de behoefte, en zij bestaat uit verschillende componenten van uiteenlopende en veranderende kwaliteit (zie tabel 1), ten gevolge waarvan massale, destabiliserende switches van de ene component in de andere worden opgeroepen. Gestreefd moet dus worden naar een betere beheersing van de voorziening en naar een beperking van de mogelijkheden tot destabiliserende veranderingen in de samenstelling. Wat dit laatste betreft kan men denken aan een afspraak tot beperking van de onderlinge inwisselingsvrijheid — een symptoombestrijding met problemen, in verband met de beheersing van de voorziening — of aan een herziening van de samenstelling van de reserves, leidend tot het veruit overheersen van één reserve-component.

Het is wel duidelijk dat voor deze component niet de *reservevaluta's* gekozen worden, waarvan de voorziening door de betalingsbalansresultaten van Engeland en Amerika wordt bepaald en niet primair op de behoefte is afgestemd. Reservevoorziening langs deze weg is, zoals duidelijk is gebleken, bovendien niet onbegrensd mogelijk. In de huidige situatie is voor Engeland een zekere afbouw van de liquide pondenschulden wenselijk. Dit land heeft zich voor de komende jaren het bereiken van aanzienlijke betalingsbalansoverschotten ten doel gesteld. Bovendien werd met Engeland in verband met de afbouw een internationale

TABEL 1.

De internationale reservevoorziening

	1968 a)		1958 b)	
	\$ mrd.	%	\$ mrd.	%
Goud	38,7	53	38,0	66
Reserveposities in het IMF	6,6	9	2,6	5
Valuta's	28,2	38	17,0	30
waarvan: dollars	16,3	22	9,6	17
ponden	8,0	11	6,7	12
Totaal	73,4	100	57,6	100

a) Ultimo 3e kwartaal.
b) Ultimo.

steunregeling overeengekomen. Mede door de ongunstige gang van zaken met het pond, maar vooral wegens de goudverliezen van de Verenigde Staten werd het vertrouwen in de dollar aangetast en daarmee kwam de stabiliteit van het stelsel in het geding. De ervaringen, in het bijzonder van het afgelopen jaar, leren dat ook de reservevoorziening met dollars, zoals noodzakelijkerwijs met elke nationale valuta, een grens heeft en dat deze nu wel ongeveer bereikt is. Een toekomstige voorziening met reservevaluta's is dus behalve te willekeurig ook ongewenst.

Een andere mogelijkheid is het *goud*, zo nodig via een prijsverhoging, zijn vroegere overheersende plaats terug te geven. Voorstanders van deze oplossing menen dat slechts via het goud de noodzakelijke betalingsbalansdiscipline kan worden afgedwongen, omdat het in monetair opzicht boven de invloed van enig land staat. Zij achten de internationale politieke verhoudingen (nog) niet rijp voor kunstmatige creatie van werkelijk internationale reserves. Bovendien vrezen zij dat bij een dergelijke creatie de weg van de minste weerstand zal worden gekozen, met het daaraan verbonden gevaar van mondiale inflatie. De bezwaren tegen een centrale plaats van het goud, wegens zijn te rigide werking, zijn naar hun oordeel anderzijds door een versoepeling van het systeem en een verbetering van de kwaliteit van de economische politiek inmiddels belangrijk verminderd.

De extreme tegenstanders van het goud bepleiten daarentegen algehele *demonetisering*. De monetaire rol van het goud is naar hun oordeel reeds sterk verminderd: betalingsbalanssaldi worden in feite immers nog maar zelden met goud verrekend. Een remmende werking op tekorten zou het goud dus nog maar nauwelijks hebben, terwijl anderzijds de speculaties op een goudprijsverhoging een ernstige bedreiging voor het systeem vormen. Een monetaire-goudprijsverhoging wijzen zij bovendien af, omdat via deze weg geen evenwichtige beheerste reservecreatie kan plaatsvinden. Zij duchten op hun beurt de inflatoire gevolgen van een dergelijke maatregel, die immers een forse verhoging moet inhouden wil de speculatie op een verdere verhoging worden ontmoedigd. Bovendien heeft een goudprijsverhoging het bezwaar van een eenzijdige bevoordeling van het kleine aantal goudrijke en goudproducerende landen: acht landen bezitten tezamen circa 80% van het monetaire goud in de wereld (zie tabel 2). Het is opvallend dat vele voorstanders van een goudprijsverhoging tot de profiteurs van een dergelijke maatregel behoren.

Bezie men de twee standpunten nader dan blijken beide een kern van waarheid te bevatten. Van de keuze van het goud als enige reserve is het belangrijkste bezwaar dat de omvang moeilijk te beheersen valt. Manipulatie van de goudprijs is slechts zeer beperkt mogelijk in verband met speculatie; ervaringen in het verleden tonen dat ook de

TABEL 2.

De verdeling van het monetaire goud
(in \$ mrd.)

	1968 a)	1958 b)
Totale goudbezit van IMF-leden	38,7	38,0
waarvan: V.S.	10,8	20,6
West-Duitsland	4,5	2,6
Frankrijk	4,2	0,8
Italië	2,8	1,1
Zwitserland	2,6	1,9
Nederland	1,7	1,1
België	1,5	1,3
Engeland	1,5	2,8
Ontwikkelingslanden c)	3,4	3,1
waarvan: Latijns-Amerika	1,0	1,7
Midden-Oosten	1,1	0,5
Overig Azië	0,8	0,5
Afrika	0,4	0,1

a) Ultimo 3e kwartaal.

b) Ultimo.

c) Volgens de indeling van het I.M.F.

aanpassing van de hoeveelheid grote problemen oplevert. Na een goudprijsverhoging en aflossing van bestaande ponden- en dollarsaldi kunnen bovendien opnieuw een of meer reservevaluta's opkomen, met het gevaar dat we bovendien wat de samenstelling van de reserves betreft weer in het oude schuitje terecht komen. Deze argumenten zijn m.i. afdoende om het goud als kandidaat af te wijzen.

Bewandelen wij in gedachten verder de weg van de demonetisering, dan komen wij tenslotte bij de opheffing van de omwisselingsgarantie van de dollar in goud. Als deze beslissing wordt genomen zijn er, voor zover nu valt te overzien, in principe — dus afgezien van „tussenoplossingen” — twee mogelijkheden. De ene is de overgang naar een dollarstandaard, waarmede het wereldgeldstelsel een verlengstuk wordt van het geldstelsel van één land. Uit de genoemde bezwaren tegen de rol van de reservevaluta's in het systeem volgt dat dit monetair ongewenst is. Een dergelijke ontwikkeling zou onder de huidige omstandigheden

trouwens politiek nauwelijks denkbaar zijn. De andere mogelijke ontwikkeling is dat de opheffing leidt tot de omwisseling van goud en dollars in nieuw gecreëerde internationale reservé-eenheden die, zoals de Bijzondere Trekkingsrechten, met collectief genomen beslissingen worden gecreëerd. Er zijn, zoals bekend, in een dergelijke richting verschillende plannen ontworpen. Met de eerder genoemde verdedigers van het goud valt echter te vrezen dat de internationale samenwerking op monetair terrein, die de laatste jaren zeer is gegroeid, alsook het algemeen politieke vertrouwen dat voor het doen van een dergelijke radicale stap vereist is, nog niet groot genoeg zijn om deze reeds nu te doen. Ook hier is het probleem dat de mogelijkheid van een hernieuwde opkomst van de reservevaluta's, na consolidatie, niet wordt uitgeschakeld.

Men kan het eens zijn met deze constatering zonder echter voorstander van een terugkeer naar het goud te zijn. Beter is het om, zoals nu gebeurt, in eerste instantie de beheersing van de reservevoorziening te verbeteren door het scheppen van de mogelijkheid tot creatie van Bijzondere Trekkingsrechten als aanvulling van de bestaande reserves. Ook de samenstelling van de reserves kan hierdoor geleidelijk veranderen. Een vermindering van de reservevaluta-component kan zonodig door creatie van Bijzondere Trekkingsrechten worden gecompenseerd en de te verwachten relatieve achteruitgang van de rol van het goud zal, bij een gebruik van de Bijzondere Trekkingsrechten overeenkomstig de regels⁶, het inzicht kunnen doen groeien dat er een rationeel substituuut voor het goud gevonden is en dat het derhalve monetair op de lange duur niet meer onontbeerlijk is.

B. F. van Ittersum

⁶ De techniek van het systeem werd, behalve in het genoemde Wetsontwerp, o.m. beschreven door Dr. D. M. N. van Wensveen: „Het plan van een nieuw trekkingsrecht op het IMF”, *Bank- en Effectenbedrijf*, december 1967, en door Prof. Dr. H. W. J. Bosman: „De nieuwe „sleutelvaluta””, *ESB*, 3 juli 1968, blz. 632 e.v.

Nationaal beleggingsfonds: panacee voor vele kwalen

Uit de commentaren over de jongste internationale monetaire crisis is gebleken, dat de economen het — in het algemeen gesproken — eens zijn over de wezenlijke oorzaak van de moeilijkheden. Zij zoeken deze terecht in het voortduren van de inflatie in een groot deel van de wereld, waardoor het evenwicht in het internationale betalingsverkeer wordt verstoord.

De politieke vertegenwoordigers en de monetaire deskundigen van de landen, die de geldontwaarding het minst in bedwang hebben kunnen houden, hebben gepoogd de tekorten op hun betalingsbalansen weg te werken door het voornaamste land met een overschot, West-Duitsland, tot een revaluatie van zijn geldeenheid te bewegen. Zij trachtten dus de eigen tekortkomingen op dat land af te wentelen. De Bondsrepubliek zou immers financieel in staat zijn meer te importeren en de eigen export te beperken. Zo zou het relatief rijke land met de zorgen van de relatief arme landen zijn opgescheept.

Deze monetaire crisis verleende nieuwe actualiteit aan de volgende problemen:

a. is de oorzaak van de aangeduide moeilijkheden door

een verandering van de wisselkoersen weg te nemen?
b. hoe dienen de wisselkoersen te worden vastgesteld?

Die vragen lijken betrekkelijk eenvoudig te beantwoorden aan de hand van de ervaringen, opgedaan met de politiek die Engeland ter bestrijding van zijn hardnekkige betalingsbalansdeficit heeft gevoerd.

In november 1967 werd het pond sterling (met 14,3%) gedevalueerd. Tegelijkertijd nam de Britse regering een aantal binnenlandse maatregelen gericht op het herstel van het evenwicht op de betalingsbalans. In de loop van de tijd is het echter wel duidelijk geworden dat noch de devaluatie, noch het interne economische beleid het gewenste effect hebben gesorteerd. Het treft ons als merkwaardig, om niet te zeggen onlogisch, dat men later, in de wetenschap van deze mislukking, toch weer vrijwel algemeen tot de opvatting kwam dat de wisselkoersen herzien dienden te worden, waarbij wij overigens in het midden willen laten of het sedert Bretton Woods gevolgde systeem van de vaste wisselkoersen het meest ideale stelsel is.

Het lijkt ons verhelderend, het probleem van de wissel-

koersen eens op het micro-economische vlak te transponeren. Stel dat een marginaal bedrijf bij een concurrent aanklopt om een lening, waarmee het de eigen financiële moeilijkheden hoopt op te lossen. Krijgt het die lening, dan verdwijnt daarmee het tekort aan financiële middelen tot het tijdstip waarop het krediet moet worden terugbetaald. De moeilijkheden worden eerst recht acuut wanneer na het verstrijken van die termijn, ook de uit de lening verkregen middelen niet meer aanwezig zijn. Door zijn falend beleid heeft het bedrijf ook die vreemde middelen opgesoepeld. Het gevolg is duidelijk: het wordt failliet verklaard en verdwijnt van het toneel.

Bestaat onze macro-economie niet uit een veelvoud van micro-organismen? Akkoord: de staat is, althans formeel, niet failliet te verklaren en hij zal wel niet verdwijnen ook. Maar overigens is de toestand dezelfde als bij het slecht geleide bedrijf. Ook staten kunnen de hun geleende middelen zo beheren, dat zij niet bij machte zijn ze op het overeengekomen tijdstip terug te betalen: het tekort op de betalingsbalans is er en wordt nog groter. Zo bekeken is de eis van West-Duitsland logisch: „Wij helpen pas nadat zij orde op eigen zaken hebt gesteld”. En dit laatste betekent dat de deficitlanden de nationale bestedingen met de nationale produktiviteitsontwikkeling in de pas moeten brengen.

De recente ervaring van Engeland zowel als van Frankrijk heeft aangetoond, dat importrestricties aan de ene, exportsubsidies aan de andere kant als instrumenten ter bereiking van een evenwichtiger situatie onvoldoende waren. De doelstellingen van de landen die door de naoorlogse ontwikkeling politiek, economisch en monetair met elkaar verbonden zijn geraakt, vertonen op het sociaal-economische vlak een grote mate van overeenkomst. Zelfs was er tot dusver sprake van een min of meer synchroon gebruik van de economisch-politieke middelen. Toch weken de bereikte resultaten veelal af van de oogmerken van de desbetreffende regeringen.

De centrale doelstelling is de verwezenlijking van een zo stabiel mogelijke groei van de nationale economie, d.w.z. een expansie bij een hoog niveau van werkgelegenheid, een zo gering mogelijke inflatie en een evenwichtige betalingsbalans. Zo langzamerhand is echter wel duidelijk geworden dat noch deze doelstelling, noch de wegen waarlangs men haar heeft trachten te verwezenlijken, parallel lopen met de verlangens van de bevolking. Het zijn de georganiseerde werknemers die hun onbehagen hierover het best over het voetlicht hebben weten te krijgen. Internationaal beschouwd zijn ook hun verlangens grotendeels dezelfde, nl. een minder scheve inkomens- en vermogensverdeling, een nog grotere sociale zekerheid, democratisering van het bedrijfsleven enz.

Als wij het erover eens zijn dat de doelstellingen op sociaal-economisch gebied in de westelijke wereld weinig of niet uiteenlopen, dan moet het mogelijk zijn te komen tot een economisch-politiek programma dat uitzicht biedt op een synthese van het beleid der regeringen en de verlangens van het gros der bevolking.

Het blijft noodzakelijk het eerder aangeduide evenwicht tussen de nationale middelen en de nationale bestedingen na te streven. Het verleden heeft wel duidelijk gemaakt dat de begrotingspolitiek daartoe tekortschiet. Hetzelfde moet worden gezegd van de monetaire politiek (discontopolitiek e.d.), die enerzijds te langzaam, anderzijds te grof werkt. Beide instrumenten veroorzaken schokeffecten die men, naar Engels voorbeeld, als een „stop-go”-politiek pleegt aan te duiden. Een continue groei van de produktiviteit is alleen te bewerkstelligen als men beschikt over middelen,

die het mogelijk maken de consumptieve vraag in te tomen en tegelijkertijd de investeringen te stimuleren. Daartoe zou een instelling in het leven moeten worden geroepen die naast de staatsinstellingen de conjunctuur op een directe wijze kan beïnvloeden. Deze instelling zou haar geldmiddelen moeten verkrijgen via een verplichte heffing van alle inkomens, zowel die van natuurlijke en rechtspersonen als die van de overheid. De hoogte van die heffing zou afhankelijk dienen te zijn van het conjunctuurverloop. De aldus aan dat nieuw te creëren lichaam, *het nationaal beleggingsfonds*, over te dragen gelden zouden eigendom blijven van de contribuanten, die daarvoor te eniger tijd verzilverbare participatiebewijzen zouden ontvangen. Op deze wijze zou men letterlijk iedereen kunnen laten mee profiteren van de expansie van het produktie-apparaat. Deze techniek zou het oude socialistische dogma van de nationalisatie der produktiemiddelen een geheel nieuw gezicht geven.

Deze gedachte impliceert een sparen-onder-dwang. Dit zal men moeten aanvaarden ter wille van het voordeel dat de verandering van de maatschappijstructuur dan kan worden verwezenlijkt zonder dat de economische groei — en daarmee de stijging van de welvaart — wordt verstoord, en de sociale vrede in gevaar wordt gebracht.

De diverse, door het netwerk van de internationale economische betrekkingen met elkaar verbonden, landen hebben tot dusver in hun beleid steeds moeten kiezen tussen een evenwichtige betalingsbalans of handhaving van de voor de groei zo noodzakelijke arbeidsvrede. Sloegen zij hierbij verschillende wegen in, dan ontstonden de in de aanhef gesignaleerde discrepanties en onevenwichtigheden in hun onderlinge relaties. Nodig is derhalve een instrument dat het doen van die keuze overbodig maakt en tegelijkertijd hun onderlinge betrekkingen zodanig reguleert dat daarin geen zich in grote overschotten en tekorten op de betalingsbalans manifesterende discrepanties kunnen ontstaan.

Wij pretenderen niet met het hierboven bepleite nationaal beleggingsfonds het middel tegen alle kwalen te hebben gevonden. Wij menen echter wel dat dit fonds in de volgende opzichten een belangrijke rol zou kunnen spelen:

1. het zou de bezitsvorming onder brede lagen van de bevolking op gang brengen;
2. het zou de mogelijkheid bieden vanuit een centraal punt groeipolitiek te voeren, een directe invloed op de bestedingen uit te oefenen en de gesties van alle voor het conjunctuurverloop relevante instellingen te coördineren;
3. het fonds zou op den duur een op deskundigheid gebaseerde medezeggenschap over de investeringsbeslissingen mogelijk maken;
4. het fonds zou er belangrijk toe bijdragen uit de loonvorming voortvloeiende, voor de groei schadelijke storingen te vermijden;
5. het fonds zou de mogelijkheid bieden via een centraal inkomens- en prijsbeleid een werkelijk sociaal evenwicht tot stand te brengen.

Uit deze vijf stellingen blijkt dat met het nationaal beleggingsfonds de grote knelpunten van het huidige maatschappelijke bestel overwonnen, althans verzacht, zouden kunnen worden. Daarmee zouden ook de internationale monetaire problemen dichter bij een oplossing kunnen worden gebracht. Dit laatste uiteraard alleen dan, als het voorgestelde plan in de verschillende landen tegelijk en langs dezelfde lijnen in toepassing zou worden gebracht.

Dr. E. J. Isido

In deze vijfde ontwikkelingskroniek (de vorige verscheen in *ESB* van 14 en 21 augustus 1968) wordt ingegaan op recente ontwikkelingen in de Oosteuropese visie op het ontwikkelingsvraagstuk. Daarna volgt een bespreking van enige belangrijke recente literatuur.

PROGRESSIEVE COMMUNISTEN OVER HET ONTWIKKELINGSVRAAGSTUK

Uitgangspunt voor deze beschouwing vormt een artikel van E. Kridl Valkenier in het Amerikaanse tijdschrift *World Politics* van juli 1968¹. Het bespreekt de veranderingen in het karakter van het wetenschappelijk onderzoek in de Sowjet-Unie ten aanzien van het ontwikkelingsvraagstuk. In de post-Stalin periode, tweede helft van de jaren vijftig, wijzigde zich ook de politiek ten aanzien van de onafhankelijk geworden ontwikkelingslanden. De starre nadruk op de onvermijdelijkheid van machtsovername door communisten maakte plaats voor een houding die niet-communistische regimes aanvaardt als potentiële politieke bondgenoten.

Verbazingwekkend was het volgens westerse begrippen — maar niet als men bedenkt, dat de maatschappijwetenschappen in de Sowjet-Unie in wezen „verpolitiekt”² zijn — dat de economie en de sociologie nog bijna tien jaar bleven ronddolen in dogmatische, intolerante en onwetenschappelijke steriliteit. Pas omstreeks 1964 begonnen duidelijkheid, concreetheid en objectiviteit de verhandelingen van Sowjet-economen beter leesbaar en interessanter te maken³. Nogmaals, men moet wel bedenken, dat economie als maatschappijwetenschap in de Sowjet-Unie een ander karakter had en nog heeft dan in het Westen. Zij hield en houdt zich in essentie bezig met historische, ideologische en sociologische processen. Economische planning daarentegen is een van oudsher technisch vraagstuk. Het karakter van beide vakgebieden heeft daarom ook geleid tot de noodzaak van drastische hervormingen in elk van beide. Een bruikbare wetenschappelijke aanpak ten aanzien van het ontwikkelingsvraagstuk kon in de Sowjet-Unie op zo'n voedingsbodem maar moeilijk wortel schieten.

Dat zulks nu eindelijk mogelijk is gebleken, kan men — volgens E. Kridl Valkenier — illustreren aan de hand van een aantal nieuwe kenmerken van het economisch onderzoek ten aanzien van het ontwikkelingsvraagstuk:

1. De eenzijdige nadruk op industrialisatie, in concreto die op de absolute noodzaak tot het creëren van een zware industrie, is vervangen door die op evenwichtige groei tussen agrarische en industriële sectoren en tussen industriële bedrijfstakken.

2. Het vraagstuk van de sociaal-economische doelmatigheid staat nu meer op de voorgrond dan de vraag of de publieke sector moet worden uitgebreid of niet.

3. Er wordt thans meer aandacht geschonken aan de technische aspecten van de landbouw dan aan marxistisch-leninistische sociologische verbanden.

4. Het specifieke karakter van de problematiek van de uiteenlopende ontwikkelingslanden — dat wil dus zeggen afwijkend van de dogmatische marxistische standaardopvattingen over economische, sociologische, culturele en historische processen — krijgt een meer centrale plaats.

5. Het bestaan van een private sector in de ontwikkelingslanden wordt als een gegeven aanvaard bij de oplossing van vraagstukken van economische planning.

6. Regionale samenwerking en integratie worden als mogelijke bijdragen voor een oplossing gesuggereerd in plaats van het streven naar autarkie.

7. Westerse hulp wordt niet meer zonder meer afgedaan als een subtiele poging om de onafhankelijkheid van ontwikkelingslanden te ondermijnen.

8. Er is een verdieping te constateren in de bestudering van de economische betrekkingen tussen de Sowjet-Unie en de ontwikkelingslanden binnen het raam van internationale arbeidsverdeling en comparatieve voordelen.

Dit is een indrukwekkende lijst. Het leek daarom interessant, een recent werk onder de loep te nemen van de hand van een, door E. Kridl Valkenier als capabel economist van de nieuwe stroming in de Sowjet-Unie afgeschilderde, wetenschappelijke onderzoeker. Het gaat hier om het boek: *De Wegen tot Opheffing van Economische Onderontwikkelheid*⁴. Het is een publikatie van V. M. Kollontai, hoofd van een van de nieuwe afdelingen — die voor planning — van het Instituut voor Wereldeconomie en Internationale betrekkingen⁵, die zich bezighouden met ontwikkelingsvraagstukken. Inderdaad staat Kollontai bekend als een gezaghebbend en vooraanstaand man op dit gebied. De titel van het boek wekt heel wat verwachtingen, maar als men op de titelpagina de ondertitel *Een kritische beschouwing van huidige bourgeois-theorieën* ziet staan, wordt het duidelijk, dat men zich met minder tevreden zal

¹ Elisabeth Kridl Valkenier: „Recent Trends in Soviet Research on the Developing Countries”, in *World Politics*, vol. XX, nr. 4, Juli 1968.

² Partiinost' = toewijding tot de partij; partijgeest. Vooral geldt dit voor de literatuur.

³ *Op. cit.*, blz. 644 e.v.

⁴ V. M. Kollontai: *Puti Preodolenija Ekonomicheskoi Otstalosti*. Moskou 1967. Izd. Mjezd. Otn.

⁵ Het „Institut Mirowoi Ekonomiki i Mjezdoenazodnych Otnosjenii” maakt deel uit van de Academie van Wetenschappen (Moskou). Het houdt zich bezig met economische problemen van deze tijd, en het werkteerrein beslaat de hele wereld. Een van de hoofdafdelingen is geheel gericht op de ontwikkelingslanden. Er zijn vijf nieuwe onderafdelingen: sociaal-economische vraagstukken, industrialisatie, landbouw, buitenlandse economische betrekkingen en planning (E. Kridl Valkenier, *op. cit.*, blz. 645 e.v.).

moeten stellen. Wat onmiddellijk opvalt is Kollontai's grote belesenheid op het gebied van Angelsaksische literatuur. Hij wijst onder meer op de belangrijke ontwikkeling daarin, die bestaat uit de introductie van sociologische factoren in het economisch onderzoek ter zake van de ontwikkelingsproblematiek. Hij waardeert bijv. het werk van Chenery, Tinbergen, Kaldor en Kindleberger, alsook dat van Millikan en Rosenstein-Rodan. Echter, Kollontai ziet aanpassingen in de Westerse onderzoeksmethoden als pogingen om de ontwikkelingslanden te blijven interesseren in de kapitalistische weg naar economische ontwikkeling. Hij kan — begrijpelijk voor een Russisch communist — economisch onderzoek maar moeilijk zien als onafhankelijk van de politiek. Inderdaad wordt de politiek van het Westen ten aanzien van de ontwikkelingslanden beheerst door de conservatieve lijn. Maar het wordt al te kras wanneer Kollontai suggereert, dat de liberale economische literatuur — in de Amerikaanse betekenis van liberaal — door het Westen wordt gepousseerd ten behoeve van de ideologische expansie van het imperialisme-nieuwe-stijl⁶.

Kollontai is bovendien van oordeel, dat alle economisch onderzoek in het Westen lijdt aan partiële, te technisch-mechanische benaderingen — een gruwel voor Marxisten, die meer in sociologische structuren denken — die slechts tijdelijk acute vraagstukken kunnen oplossen. Hij spreekt met een zeker respect over die Amerikaanse economen, die aan de staat een belangrijke rol toekennen bij de planning en planuitvoering in de eerste ontwikkelingsfasen. Hij maakt echter bezwaar tegen de redenering, dat de staat daarbij de basis moet leggen voor een in latere fasen steeds belangrijker wordende rol van de particuliere voortbrengingswijzen. Zo komen we — aldus Kollontai — nooit af van de overwegende invloed, die het marktmechanisme vooral heeft op de internationale economische relaties, waarvan — en dat zegt hij terecht — de ontwikkelingslanden de dupe zullen blijven.

Het is jammer, dat Kollontai geen publikaties van Myrdal aanhaalt en dat hij niet de beschikking schijnt te hebben gehad over het jongste werk van bijv. Chenery en Tinbergen, of — en daarover in het volgende meer — van Oosteuropese (dus exclusief de Sowjet-Russische) collega's. Kollontai is ongetwijfeld zeer belesen waar het Angelsaksische literatuur betreft. Hij beschikt dan ook over een grote feitelijke kennis van zaken als het gaat over ontwikkelingsproblemen. Maar als we het lijstje van de acht punten van progressiviteit, hierboven gegeven, nog eens doorlezen en de ideeën van Kollontai daar in gedachten naast zetten, dan is hij voor ons toch niet een van die progressieve wetenschapsmensen die E. Kridl Valkenier in hem ziet.

Zij had, voor wat het progressief denken t.a.v. het ontwikkelingsvraagstuk betreft, haar aandacht ook — misschien zelfs meer — moeten richten op de Oosteuropese landen. Met name willen wij hier noemen de Hongaren **J. Bognár** en **T. Szentes**. Het Centrum voor Afro-Aziatisch Onderzoek aan de Hongaarse Academie van Wetenschappen in Budapest, waar beiden werkzaam zijn en waarvan Professor Bognár directeur is, heeft op de Tweede Wereldhandelsconferentie in New Delhi een studie aangeboden over de problemen die in de ontwikkelingslanden rijzen bij de uitvoering van plannen op het niveau van de centrale overheid⁷. Professor Bognár, die tal van vooraanstaande functies bekleedt, is een van de belangrijke Oosteuropese specialisten op het gebied van de ontwikkelingsproblematiek.

Bognár c.s. stellen duidelijk, dat het eenvoudiger is

plannen op te stellen dan ze uit te voeren. Hun rapport is bedoeld om de basis te leggen voor een nieuw vakgebied, zo iets als „business management” maar dan op macro-niveau. Het onderzoek, dat uiteindelijk tot dit rapport leidde, is gebaseerd op ervaringen die werden opgedaan in Tanzania, Nigeria en Senegal. Desalniettemin heeft het werk toch een generaliserend karakter, gericht op het ontwikkelingsvraagstuk. Praktisch alle middelen van economische politiek — zowel in Oost-Europa als in het Westen en in de ontwikkelingslanden, met inbegrip van de internationale economische politieke instrumenten — worden behandeld en beoordeeld op hun effectiviteit t.a.v. de doelstellingen van economische ontwikkeling. De bestaande, specifieke structuur van de ontwikkelingslanden wordt als gegeven uitgangssituatie beschouwd.

Interessant is de beschouwing over de effectiviteit van de buitenlandse hulp. Volgens Bognár c.s. is 55 à 60% van de externe financieringsmiddelen — schenkingen en kredieten van de ontwikkelde landen, particuliere zowel als die van regeringen en internationale organisaties — bedoeld ter financiering van de importen. Slechts zo'n 15 à 20% bestaat uit financieringsmiddelen die niet direct gepaard gaan met importeffecten. Deze 15 à 20% is volgens schrijvers 6 à 7% van de totale investeringsbehoefte der ontwikkelingslanden ten bedrage van \$ 30 mrd. per jaar. Technische hulp bedraagt ongeveer 10% van de externe financieringsmiddelen. Hoewel niet expliciet vermeld, is het restant waarschijnlijk een gemengde grootte ter zake van de eerste twee categorieën. Duidelijk blijkt ook hier in ieder geval, dat de primaire economische functie van de hulpverlening stimulering van de internationale handel is, waarvan de ontwikkelde landen het meest profiteren.

De negatieve aspecten van de hulpverlening liggen volgens het rapport niet alleen op het gebied van de internationale hulpverleningspolitiek, maar ook op het gebied van het hulpverleningsmechanisme (bilateralisme) en de hulpverleningsmethodologie (afzonderlijke projecten i.p.v. samengestelde ontwikkelingsprogramma's). Ook hebben de schrijvers kritiek op de wijze waarop de hulp door de ontvangende landen wordt aangewend. Zij noemen in dit verband: het onvermogen om de hulp in het lange-termijnontwikkelingsplan te incorporeren; teveel nadruk op importsubstitutie en te weinig op exportbevordering; teveel nadruk op import van vaste activa en te weinig op verhoging van de absorptiecapaciteit voor kapitaal. Bognár c.s. zien weinig mogelijkheden voor vergroting van het *hulpbedrag* in de naaste toekomst. Het is volgens hen noodzakelijk zich te concentreren op verhoging van de effectiviteit van de hulp. Zij maken daarbij onderscheid tussen maatregelen op wereldniveau en nationale maatregelen in de ontwikkelingslanden zelf te nemen ter verhoging van die effectiviteit.

Internationale hulp moet haar partiële karakter verliezen. Het donorland zou bijv. een zekere productiecapaciteit moeten creëren in een ontwikkelingsland i.p.v. daar een vaste som gelds besteden. De complexiteit van het hulpverleningsvraagstuk en de noodzaak tot coördinatie en synchronisatie vragen om de opzet van internationale investeringsconsortia (uit Bognárs beschrijving wordt niet

⁶ *Op. cit.*, blz. 84.

⁷ Center for Afro-Asian Research of the Hungarian Academy of Sciences: *Problems of Economic Management on the Government Level in Developing Countries and the Implementation of Central Decisions*. Studies on the Developing Countries, nr. 21, Budapest 1968.

duidelijk of hij de reeds bestaande consortia als zodanig geslaagd acht).

Volgens de aanbevelingen van het rapport moeten de regionale en sectorale organen en commissies van de V.N. een belangrijke uitvoerende rol spelen ter zake van de hulpverleningspolitiek, hoewel bilaterale hulp nog wel voor lange tijd de belangrijkste financieringsvorm zal blijven.

Voor wat de kwalitatieve maatregelen in de ontwikkelingslanden zelf betreft denken de schrijvers, naast consistente incorporering van de hulp in de nationale langetermijnplannen en verbetering van prioriteiten, aan een soort marktonderzoek op de „hulp-markt”.

Voor een westers deskundige op het gebied van ontwikkelingsvraagstukken is er misschien, voor wat het onderhavige rapport betreft, niet veel nieuws onder de zon. Wat een ieder echter moet opvallen en het rapport interessant maakt, is de constructieve wijze van probleemstelling en het doen van aanbevelingen t.a.v. de nationale en internationale economische politiek.

Overigens, met begrip voor de situatie waarin de Oosteuropese landen verkeren, moeten wij toch constateren, dat de aanbevelingen zich niet uitstrekken tot expliciete maatregelen te nemen door de *communistic* landen, waarbij inbegrepen hun bijdrage tot de oplossing van het ontwikkelingsvraagstuk via de organen van de V.N.

De bedoeling van deze summiere verkenning is te laten zien dat, als het gaat om progressiviteit, objectiviteit en toepasbaarheid, het Oosteuropese empirisch onderzoek, en in dit geval in het bijzonder het Hongaarse, voorlopig nog belangwekkender is dan de Sowjet-Russische. Bovendien is het belangrijk te constateren dat er een tendens bestaat in de richting van een minder dogmatische, op internationale samenwerking ingestelde, research in de Oosteuropese onderzoekcentra, ook t.a.v. het ontwikkelingsvraagstuk.

ONTWIKKELING: DE ECONOMISCHE DIMENSIE.....

In een recent boek, getiteld *Entwicklungsländer*⁸ heeft B. Fritsch een aantal reeds eerder gepubliceerde artikelen en gehouden voordrachten gebundeld tot een inleidend overzicht van de veelsoortige problematiek van de ontwikkelingslanden. Voor wie het nog niet wist, wordt die veelsoortigheid duidelijk gedemonstreerd door het grote aantal (19) uiteenlopende bijdragen van bekende en minder bekende auteurs. In de ongeveer 450 bladzijden die het boek telt, komen de volgende onderwerpen aan de orde: beschrijving en typering van ontwikkelingslanden, de sociale aspecten, de ontwikkelingsplanning, het bevolkingsprobleem, agrarische hervormingen, openbare financiën, de economische relaties met het buitenland en de rol van de wetenschap voor de ontwikkelingslanden. De bijdragen zijn theoretisch-analytisch van aard, maar bestrijken daardoor vaak een breed terrein, hetgeen de samenhangen beter doet uitkomen. Intussen kan de behandeling van zoveel verschillende zaken in één boek natuurlijk niet uitputtend zijn, maar dat is ook niet de bedoeling van deze verzameling.

Een soortgelijk karakter draagt het verslag van de derde „Biennial Midwest Conference on Underdeveloped Areas”, gehouden in Chicago in 1964⁹. De zes inleidende essays zijn in extenso opgenomen, terwijl de discussies in een enigszins bewerkte vorm zijn weergegeven. Achtereenvolgens komen de volgende onderwerpen aan de orde (de

naam van de auteur van het betrokken essay staat tussen haakjes):

I. „Unemployment in developing areas” (W. A. Lewis). Een interessant en controversieel artikel. Kort samengevat stelt Lewis, dat een hoog investeringsniveau in ontwikkelingslanden de werkloosheid kan verergeren: hoge investeringen leiden tot hogere lonen in de betrokken industrieën. Dit leidt enerzijds tot kapitaalintensievere productieprocessen, anderzijds tot een sterkere uittocht van mensen van het platteland naar de steden. Het laatste doet verborgen werkloosheid open werkloosheid worden. De remedie zou zijn de lonen in de „moderne sectoren” niet meer dan 50% boven het loonniveau in de „traditionele sector” te doen stijgen, bijv. door middel van heffingen door de overheid. Met andere woorden, een krachtige overheidspolitiek ten opzichte van de vakverenigingen is vereist. Hiermee wordt tevens bereikt, dat het „rent”-element in de moderne sectoren aan het land als geheel en niet alleen aan een beperkte groep arbeiders toevalt.

II. „Underdeveloped countries in the world economy” (K. de Schweinitz). Een oproep aan de politieke-wetenschapsbeoefenaren tot een operationele analyse van het ontwikkelingsproces te komen.

III. „The international politics and diplomacy of development” (R. T. Holt). In tegenstelling tot wat de titel zou doen verwachten, grotendeels een verdediging van de stand van zaken in de politieke wetenschap.

IV. „Economic growth in newly settled areas as contrasted with old settled areas” (T. Morgan). Een interessante historische analyse van het groeiproces in de vorige eeuw en de daaruit te trekken conclusies betreffende modernisering bevorderende of vertragende status-systemen.

V. „Cultural change in development” (M. Nash). Een korte, maar lezenswaardige antropologische beschouwing over het ontwikkelingsproces.

VI. „Perspectives for cooperative research” (C. A. Anderson). Onder deze dekmantel gaat voornamelijk een vinnige aanval op onderwijsplanning en op het gemiddelde onderwijssysteem schuil.

Onderdelen I, IV en V kunnen ter lezing worden aanbevolen; II en III zijn slechts interessant in het negatieve, doordat ze duidelijk de achterstand (althans in 1964) van de politieke wetenschap om een constructieve bijdrage te leveren tot het ontwikkelingsproces tot uiting brengen; VI is een sterk polemisch gericht artikel, maar bevat niettemin enige behartenswaardige opmerkingen.

De discussies in het algemeen en die in II tot en met IV in het bijzonder tonen weer eens hoe moeilijk het is, zelfs op hooggeleerd niveau, in een discussie bij het onderwerp te blijven en logisch te redeneren. Tevens blijkt de interpretatie van een bepaalde situatie door de verschillende experts soms nogal uiteen te lopen.

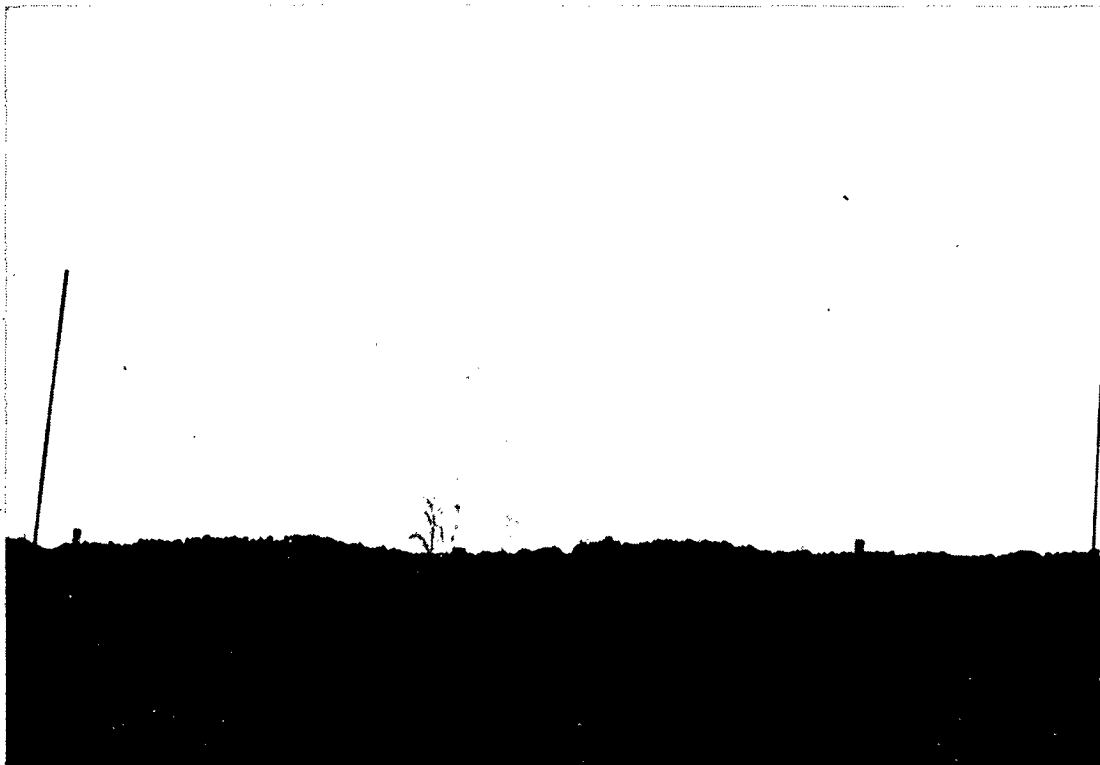
..... EN ANDERE DIMENSIES

De laatste jaren ontstaat er ook bij economen meer belangstelling voor de betekenis van sociale en politieke factoren in de economische groei. Op dit gebied is enige tijd

⁸ *Entwicklungsländer*, herausgegeben von Bruno Fritsch. Neue Wissenschaftliche Bibliothek, Kippenheuer & Witsch, Keulen-Berlijn 1968.

⁹ A. H. Whiteford (ed.): *A reappraisal of economic development; perspectives for cooperative research*, Aldine Publishing Company, Chicago 1967.

Straks wonen hier 200.000 mensen. Waar moet dat heen?

Daar gaat weer zo'n stukje vrij Nederland. Binnenkort staan er flats, zijn er winkelcentra, wonen er een paar honderduizend mensen. Mensen, die allemaal een eigen stukje welvaart opeisen. Willen werken, willen ontspannen. En daarvoor elke dag opnieuw ergens onderweg zijn. Ergens naar toe. Ergens vandaan. Zo groeit Nederland vol. En zo groeit het verkeer steeds verder dicht. Tot een onontwarbaar probleem. Tenzij...

NS ziet 't zo: alleen het openbaar vervoer zal op den duur nog in staat zijn de massale verkeersstromen op te vangen. Maar dan ook een goed, soepel samenwerkend openbaar vervoer waarbij bus, tram, metro, trein, taxi en vliegtuig elkaar efficiënt aanvullen. Wat de trein betreft heeft NS hiertoe een aantal praktische plannen. Ze staan in „Spoor naar '75”, het plan dat in januari aan het publiek, de pers en het parlement bekend werd gemaakt. In het belang van de toekomst van Nederland en de functie die NS hierbij kan vervullen. Intussen is het niet bij plannen gebleven. Kijk, hiernaast staan al een paar voorbeelden van die nieuwe lijn, die NS voor de toekomst wil volgen.

De trein als Randstad-metro

Door een uitbreiding van het aantal spoorlijnen en door de bouw van meer voorstadstations wil NS komen tot een Randstad-net dat met zeer hoge frequenties, gelijk aan die op b.v. de lange

metro-lijnen in Groot-Londen (even groot als onze Randstad), het hele westen van ons land aan een snel en efficiënt vervoer helpt. In de komende jaren zullen er in de Randstad nieuwe stations worden bijgebouwd, als regionale metro-haltes, voornamelijk in en rond de steden Amsterdam, Den Haag en Rotterdam. Op deze wijze wordt de trein niet alleen als interlokale vervoerder, maar ook als snel-dienst in het stadsverkeer van steeds meer belang.

140 km per uur

Het bekorten van de totale reistijd ziet NS als één van de beste diensten die men de reiziger kan bieden. Daarom komen er door heel

Nederland intercity-treinen te rijden op vaste tijden, met frequenties van ieder uur, elk half uur of soms zelfs elk kwartier. Daarom zullen die „expressen” ook sneller gaan rijden. Tot zelfs 140 km per uur. Deze zomer al op het traject Amersfoort-Zwolle. In volgende jaren zullen ook nog vele andere trajecten voor deze hoge snelheden geschikt gemaakt worden. De dienstregeling anno 1970 zal dan ook spectaculaire reistijdbesparingen te zien geven van maar liefst 10 tot 25%! NS belooft 't u.

**SPOOR
IN/AIR 75** NS BRENGT ER LIJN IN

geleden een belangrijke studie verschenen van de hand van **Irma Adelman** en **Cynthia Taft Morris**: *Society, politics, and economic development; a quantitative approach*¹⁰. Dit boek tracht door middel van toepassing van factor-analyse inzicht te verschaffen in de samenhang tussen sociale, politieke en economische factoren en het niveau en de snelheid van economische ontwikkeling (de laatste gemeten door het B.N.P. per hoofd).

De gebruikte methode, *factor-analyse*, heeft tot doel een oorspronkelijk aantal „verklarende” variabelen te herleiden tot een kleiner aantal onafhankelijke „factoren”, welke geen waarneembare grootheden zijn maar lineaire combinaties van de aanvankelijke variabelen. De variabelen *binnen* een factor zijn duidelijk geïntercorreleerd, die uit *verschillende* factoren duidelijk van elkaar onafhankelijk. Voor het kiezen van het aantal te „maken” factoren bestaan geen exacte regels. Als criterium in de onderhavige analyse werd gehanteerd, dat 1. ten minste 70% (of 65%) van de totale te „verklaren” variantie door de factoren werd „verklaard” en 2. dat, wanneer aan 1. voldaan was, geen factor meer werd toegevoegd die minder dan 10% van de totale variantie „verklaarde”.

De te „verklaren” variantie is in deze studie de variantie van het niveau (of die van de groei) van het B.N.P. per hoofd. De te herleiden „verklarende” variabelen bestaan uit 41 sociale, politieke en economische kenmerken voor 74 ontwikkelingslanden. De studie beperkt zich tot cross-sections, waarbij de analyse met het niveau van het B.N.P. per hoofd wordt geïnterpreteerd in de zin van een lange-termijnontwikkeling en die met het gemiddelde groeipercentage van het B.N.P. per hoofd over een periode van dertien jaar als een korte-termijnontwikkeling. Het woord „verklaren” is steeds tussen aanhalingstekens geplaatst, omdat het hier in feite niet om causale relaties gaat. Factor-analyse duidt slechts op interdependenties.

Adelman en Morris verkregen als resultaat van hun analyse, dat de 41 variabelen werden herleid tot een aantal van drie tot vijf factoren. De analyse werd uitgevoerd zowel voor de gehele groep van landen als afzonderlijk voor drie groepen die achtereenvolgende stadia van ontwikkeling weergeven: het stamniveau, het niveau van de markt-economie en het industriële niveau. Aan de hand van de verkregen resultaten geven de schrijfsters (in het laatste hoofdstuk) het ontwikkelingsproces weer als een proces van toenemende differentiatie van respectievelijk de sociale, economische en politieke activiteitsgebieden. In het kort worden enige conclusies ten aanzien van de ontwikkelings-politiek gegeven en tenslotte volgen enige implicaties voor het buitenlandse-hulpverleningsbeleid. Vooral de laatste zijn interessant: 1. De aard van de regeringsvorm blijkt weinig of geen systematische invloed op de economische inspanning te hebben: economisch gezien zou er dus geen reden zijn de regeringsvorm als criterium te hanteren. 2. Hulp op grote schaal lijkt alleen zinvol voor de landen, die minstens het niveau van een markteconomie hebben bereikt; op het laagste niveau zal alleen van technische hulp invloed verwacht mogen worden.

Voor geïnteresseerden in het ontwikkelingsproces is dit boek een „must”, zij het dat men kan volstaan met het lezen van de eerste drie hoofdstukken en hoofdstuk VIII (het laatste), daarbij als achtergrond de tabellen in de tussenliggende hoofdstukken gebruikend. De tekst van de hoofdstukken IV tot en met VII is feitelijk alleen interessant voorzover hij bijdraagt tot de conclusies over het ontwikkelingsproces-in-grote-lijnen. De interpretatie van de gedetailleerde uitkomsten is niet erg overtuigend, omdat

voor elke uitkomst (het samengaan van bepaalde kenmerken in de factoren) wel een theorie te bedenken valt. Het nieuwe van deze studie is daarentegen, dat voor het eerst bij ons weten is getracht hanteerbare conclusies te verkrijgen betreffende het sociale en politieke ontwikkelingspatroon en het niet bij een beschrijving alleen te laten.

Als het ware aansluitend aan de slotparagraaf betreffende het buitenlandse-hulpverleningsbeleid in hun boek, hebben Adelman en Morris in een artikel in het *Quarterly Journal of Economics*¹¹ een poging gedaan om te komen tot een objectief criterium, afgeleid uit historische gegevens, ter bepaling van het toekomstige ontwikkelingspotentieel van ontwikkelingslanden. Een dergelijk criterium zou als leidraad kunnen dienen bij de buitenlandse-hulpverlenings-politiek.

De gevolgde methodiek is die van *discriminantie-analyse*. Heel globaal komt deze methode erop neer, dat met behulp van variantie-analyse wordt getracht uit een groot aantal kenmerken een klein aantal te selecteren en samen te brengen in een discriminantie(onderscheidings)-criterium, waarmee zo goed mogelijk groepen van een bepaalde grootte kunnen worden onderscheiden.

In de studie die hier aan de orde is, worden de te onderscheiden groepen gevormd door drie groepen van ontwikkelingslanden, gerangschikt naar ontwikkelingspotentieel. De betrokken landen zijn, exclusief Japan, dezelfde als die in het hierboven besproken boek. De indeling in groepen wijkt echter sterk af van die in het boek, omdat het daar om het bereikte ontwikkelingsstadium ging, een lange-termijnvisie, en het hier om de mogelijkheden van ontwikkeling op korte termijn gaat. Als criterium werd hiervoor in de eerste plaats de groei van het B.N.P. per hoofd gehanteerd, aangevuld met andere economische en met sociaal-politieke kenmerken. De gebruikte kenmerken zijn gelijk aan die uit het boek.

Uitgaande van de resultaten in het boek zouden 29 economische, sociale en politieke variabelen voor het discriminantie-criterium in aanmerking kunnen komen. Het resultaat van de analyse uitgevoerd met deze 29 variabelen, is een criterium dat slechts vier variabelen omvat: de maten van verbetering in de financiële instellingen (F) en de infrastructuur (K) sinds 1950, de mate van modernisering van zienswijze omstreeks 1960 (M) en de mate waarin de leiding van het land economische ontwikkeling nastreefde gedurende 1957-1962 (L). Van deze variabelen blijken F en M min of meer nauw gecorreleerd te zijn met verscheidene andere sociale en economische kenmerken. Zij vertegenwoordigen dus feitelijk een breder veld van socio-economische kenmerken.

Het gevonden criterium onderscheidt overigens de drie groepen van landen niet op ondubbelzinnige wijze: een grote mate van overlapping treedt op. Naar het oordeel van Adelman en Morris zou het discriminantie-criterium echter een betere maatstaf geven ter bepaling van het ontwikkelingspotentieel dan de aan de groepenindeling ten grondslag liggende criteria. De analyse werd daarom herhaald, nadat de groepen met de gebleken twijfelgevallen waren verminderd. Het resultaat van deze tweede analyse is een discriminantie-functie met weer vier variabelen, drie

¹⁰ Irma Adelman and Cynthia Taft Morris: *Society, politics & economic development: a quantitative approach*, The John Hopkins Press, Baltimore 1967.

¹¹ Irma Adelman and Cynthia Taft Morris: „Performance criteria for evaluating economic development potential: an operational approach”, *Quarterly Journal of Economics*, Vol. LXXXII, nr. 2, mei 1968.

gelijk aan die van de eerste keer (F, M en L), terwijl K vervangen is door de mate van verbetering in de agrarische produktiviteit sinds 1950 (A). De functie luidt:

$$D = 95F + 70A + 139M + 88L,$$

waarin de coëfficiënten de relatieve gewichten van de verschillende kenmerken aangeven. Praktisch geen overlapping treedt nu meer op, terwijl een derde analyse, uitgevoerd nadat de twijfelgevallen van de eerste ronde volgens de functie D aan de drie groepen waren toegekend, geen nieuwe twijfelgevallen opleverde.

Met behulp van deze functie en de meest recente gegevens zou men nu voor een land de waarschijnlijkheid tot een bepaalde groep te behoren, kunnen berekenen. Het „cijfer” zou opgevat kunnen worden als een soort waardering van de binnen- en buitenlandse inspanning om de ontwikkelingscapaciteit van het land te verhogen.

De betrouwbaarheid van de voorspellingen volgens de aangegeven methode is echter niet statistisch getest. De schrijfsters achten het niettemin veelbetekenend, dat hun op cross-sections gebaseerde discriminantie-analyse een resultaat geeft dat overeenkomt met dat van historische analyses. Hierbij dient niet vergeten te worden, dat door intercorrelaties F, A en M eigenlijk voor veel algemenere kenmerken staan en het zien van overeenkomsten daardoor wel wordt vergemakkelijkt. Indien herhaalde toepassing van de analyse echter zou doen blijken, dat F, A, M en L blijvend als „kengetallen” beschouwd kunnen worden voor het ontwikkelingspotentieel van een land, dan is met de functie D inderdaad een operationele leidraad voor de buitenlandse-hulpverleningspolitiek verkregen.

PLANNING

In welke mate en op welke wijze vormt een langzame groei van de landbouwproductie een rem op het groeitempo van de industrie en op dat van de economie als geheel? Welke strategie moet er voor de toekomst worden gevolgd om aan een kritieke situatie in de landbouw het hoofd te kunnen bieden? Over deze vragen werden enkele jaren geleden in India scherpe discussies gevoerd naar aanleiding van de slechte resultaten in de landbouw, tijdens de eerste jaren van het Derde Plan. Daarbij stonden de meningen diametraal tegenover elkaar. Aan de ene kant werd betoogd dat in het verleden veel te veel aandacht is geschonken aan de ontwikkeling van de zware industrie, en dat voor de toekomst daarom meer nadruk moet vallen op de consumptiegoederenindustrie en de landbouw. Aan de andere kant werd gesteld dat de landbouwcrisis slechts kan worden opgelost door een nog grotere nadruk op de zware industrie, omdat de beoogde technologische revolutie in de landbouw alleen kan worden bereikt door verdere ontwikkeling van de zware industrie.

Op een bijzonder fraaie en systematische wijze onderzoekt Dr. A. Rudra in *Relative rates of growth — Agriculture and Industry*¹² de verschillende aspecten van dit vraagstuk. Met behulp van eenvoudige econometrische modellen analyseert hij de verschillende effecten die een zich traag ontwikkelende landbouw op de industriële groei heeft en tracht hij deze effecten zo veel mogelijk te kwantificeren. Achtereenvolgens wordt een vijftal mogelijke effecten onderzocht en wel:

1. Een tekort aan agrarische grondstoffen zal tot een vermindering van de groei leiden in die bedrijfstakken die van zulke grondstoffen afhankelijk zijn.

2. Een tekort aan agrarische exportprodukten leidt tot een vermindering van deviezeninkomsten en beperkt zo de

invoer van kapitaalgoederen en industriële grondstoffen, zodat de industriële groei vermindert.

3. Een tekort aan consumptiegoederen, afkomstig uit de landbouw of de daarop gebaseerde industrieën, veroorzaakt prijsstijging van die goederen, waardoor een opwaartse druk op de lonen en daarmee op het algemeen prijsniveau ontstaat.

4. Als het tekort uit 3. door importen wordt gedekt, zal op andere importen moeten worden bezuinigd met als gevolg een vermindering van de industriële groei conform 2.

5. Als de stijging van het algemene prijsniveau uit 3. wordt gestabiliseerd door het verhogen van belastingen, zal de verstoring in de prijsstructuur een absolute daling van het prijsniveau van industriële consumptiegoederen tot gevolg hebben. De investeringen in die sectoren zullen dalen en daarmee zal de industriële groei in het algemeen verminderen.

Eén van de meest interessante uitkomsten van Dr. Rudra's onderzoek is dat de door de Planning Commission geplande groeitempi voor landbouw en industrie voor de periode 1960-1961 tot 1975-1976 duidelijk als onevenwichtig moeten worden beschouwd: voor de industrie zijn ten opzichte van de landbouw te hoge groeisnelheden aangehouden.

Een niet minder belangrijk boek voor economische planners is Vaneks *Estimating Foreign Resource Needs for Economic Development*¹³. Dit boek, grotendeels geschreven tijdens de periode dat de auteur bij de United States Agency for International Development werkzaam was, is een goede inleiding voor economen die op een of andere wijze met macro-projecties voor ontwikkelingslanden te maken krijgen. Op duidelijke wijze zet Vanek uiteen hoe met het veelal schaarse en weinig betrouwbare cijfermateriaal eenvoudige macro-modellen kunnen worden gebouwd. Een groot deel van het boek is dan ook gewijd aan de toepassing van zo'n model voor Columbia. De statistische gegevens worden besproken, de vergelijkingen van het model worden stuk voor stuk geschat; er worden alternatieve projecties met het model voor de toekomst gemaakt en op de uitkomsten wordt een gevoeligheidsanalyse toegepast.

Omdat Vanek gedragsvergelijkingen voor besparingen, investeringen, invoer en uitvoer specificeert, zijn in de projecties handelstekort (invoer - uitvoer) en spaartekort (investeringen - besparingen) doorgaans niet aan elkaar gelijk. Aan deze „two-gaps” problemen wordt in het meer theoretische gedeelte van het boek ruime aandacht geschonken. Eveneens in dat gedeelte behandelt Vanek „one of the most useful (or at least most widely used) and most dubious tools of development analysis and prediction”: de bruto kapitaalcoëfficiënt. Vanek laat zien dat de kapitaalcoëfficiënt niet onafhankelijk van het groeitempo van de economie mag worden verondersteld. Het boek wordt besloten met een verhandeling over het verband tussen de ruilvoet en de besparingen.

Tenslotte zij de aandacht gevestigd op de E.C.E.-publikatie *Macro-economic Models for Planning and Policy-*

¹² Ashok Rudra: *Relative Rates of Growth — Agriculture and Industry*, University of Bombay, Series in Economics, Nr. 14, 1967, Bombay University Press, Bombay, 91 + XI pag., Rs 8.

¹³ Jaroslav Vanek (with the assistance of Richard Bilsborrow): *Estimating Foreign Resource Needs for Economic Development*, McGraw-Hill, New York 1967, 180 blz.

¹⁴ *Macro-economic models for Planning and Policy-Making*, edited by the Secretariat of the Economic Commission for Europe, Genève 1967, VII + 190 blz.

making¹⁴. Hierin is een aantal modellen bijeengebracht die in de verschillende Europese landen worden gebruikt als hulpmiddel bij de planning en de economische politiek. Anders dan de titel suggereert, heeft men zich daarbij niet beperkt tot macro-economische modellen, maar wordt er ook brede aandacht geschonken aan „gedisaggregeerde macro-economische modellen”, d.w.z. sector- en multi-sector modellen. Na een inleiding over de stand van de wiskundige planning in de Europese landen en een overzicht van het construeren en toepassen van macro-economische modellen, worden achtereenvolgens voorbeelden („case-studies”) van een viertal soorten modellen gepresenteerd, nl. 1. geaggregeerde korte-termijnmodellen (het model van het Centraal Planbureau voor Nederland en een kwartaalmodel voor de Verenigde Staten), 2. gedisaggregeerde macro-economische modellen (multi-sector modellen voor Hongarije, Rusland, Bulgarije en Engeland), 3. sectormodellen (met voorbeelden uit Tjechoslowakije en Frankrijk, de laatste met het bekende sectormodel van de „Electricité de France” voor de investeringsplanning tot 1985), en 4. modellen voor speciale problemen (prijsmodellen voor Tjechoslowakije en Hongarije en een kortetermijn input-output-model voor Noorwegen). Zuid-Europa is in de bundel niet vertegenwoordigd: voor bijv. Griekenland en Turkije zijn geen modellen opgenomen.

BEOORDELING VAN INVESTERINGSPROJECTEN

Tenslotte willen wij een drietal publikaties bespreken over de beoordeling van investeringsprojecten, die niet alleen theoretisch interessant zijn, maar tevens enig inzicht geven in de door internationale organisaties op dit terrein toegepaste methodieken.

Het minst bevredigend is *Economic Development Projects and their Appraisal: cases and principles from the experience of the World Bank* van de hand van **John A. King Jr.**¹⁵. Eigenlijk handelt het boek niet zozeer over de beoordeling van economische ontwikkelingsprojecten, als wel over de wijze waarop de Wereldbank ten aanzien van een aantal ontwikkelingsprojecten beslissingen heeft genomen. De informatie is nuttig, hoewel soms tamelijk verouderd en erg eenzijdig: van de 30 projecten vallen er 17 in de categorie van de elektriciteitsopwekking, 9 in die van de transportprojecten, terwijl er slechts 4 industriële projecten worden beschreven. Helemaal onbegrijpelijk is dat niet; de Wereldbank heeft zich nu eenmaal altijd vooral met infrastructurele projecten beziggehouden. Het is echter wel jammer dat er in dit boek nauwelijks sprake is van een poging tot een methodologie en helemaal geen poging tot het trekken van conclusies.

Waardevoller lijkt ons *Evaluation of Industrial Projects*¹⁶, een door de United Nations Industrial Development Organization (UNIDO) uitgegeven bundel papers over dit onderwerp. Wij zullen niet alle 23 papers opsommen. Een groot aantal (bijv. de papers van **A. K. Sen**: „General criteria of industrial project evaluation” en van de **ECLA**: „Project evaluation and industrial development programming”) draagt een algemeen karakter. Er zijn echter ook papers bij waarin bruikbare nieuwe punten worden aangesneden. Daarvan willen wij vooral noemen de artikelen van respectievelijk **S. J. Langley** en **J. D. Nyhart** over projectvoorbereiding, van **L. Csapó** en **M. Mandel** over (kwantificeerbare) criteria ter beoordeling van projecten in een open economie, en van **Stephen A. Marglin** over kapitaalkosten ingeval van ongelimiteerd arbeidsaanbod. Nuttig zijn verder het overzichtsartikel over cost-benefit-

analyse bij industriële projectbeoordeling (van **A. C. Harberger**) en de bibliografie. Belangrijk is verder op te merken dat de aanpak van de diverse auteurs uit het Oosten en het Westen onderling weinig blijkt te verschillen.

Het belangrijkste is ongetwijfeld het *Manual of Industrial Project Analysis in Developing Countries* van het **OECD-Development Centre**¹⁷. Ook deze studie is door verschillende auteurs geschreven, maar het resultaat is nu een homogeen geheel. Tot op heden verscheen nog slechts het deel over de beoordeling vanuit het standpunt van de individuele onderneming; een deel over de beoordeling van projecten vanuit het oogpunt der sociale kosten en opbrengsten is in voorbereiding. De studie is vooral belangwekkend vanwege de hoofdstukken over de methodologie van de investeringsbeoordeling.

¹⁵ John A. King Jr.: *Economic Development Projects and their Appraisal: cases and principles from the experience of the World Bank*, The Economic Development Institute; International Bank for Reconstruction and Development, The John Hopkins Press, Baltimore, Maryland, 1967, 530 blz.

¹⁶ UNIDO: *Evaluation of Industrial Projects*, deel I uit de „Project Formulation and Evaluation Series”, studies gepresenteerd tijdens het Interregional Symposium on Project Evaluation te Praag in 1965 (New York 1968).

¹⁷ OECD Development Centre: *Manual of Industrial Project Analysis in Developing Countries, Vol. I, Methodology and Case Studies*, en Annex to Vol. I: *Industrial Profiles* (Parijs 1968).

Mededelingen

CURSUS PLANNING IN DE ONDERNEMING

Door het Economisch Instituut Tilburg wordt, in samenwerking met de Federatie van de Katholieke en Protestants-Christelijke Werkgeversverbonden, in het voorjaar van 1969 een cursus gegeven over *Planning in de Onderneming*.

Leiding en organisatie van de onderneming worden steeds meer gecompliceerd, vooral door de sterke groei van vele ondernemingen, gepaard gaande met dynamische ontwikkelingen op het produktietechnische en commerciële vlak. De behoefte aan een systematisch ondernemingsbestuur, gebaseerd op weloverwogen actieprogramma's op lange en korte termijn is belangrijk toegenomen. Om te komen tot kwantificering van het ondernemingsgebeuren, zodat een optimaal ondernemingsbeleid mogelijk wordt, heeft de leiding een instrumentarium nodig waartoe o.a. de planning behoort.

De cursus is toegankelijk voor al dan niet academisch gevormde functionarissen uit het bedrijfsleven die met vraagstukken omtrent de ondernemingsplanning te maken hebben, dan wel daarvoor belangstelling hebben. In de cursus, die wordt gegeven door hoogleraren van de Katholieke Hogeschool en deskundigen uit het bedrijfsleven zal aandacht worden besteed aan:

Planning als beleidsinstrument, de marketing-planning, de capaciteitsplanning, de produktieproces-planning en de financiële planning.

De betreffende colleges worden gegeven op 5 donderdagmiddagen, beginnende 10 april 1969, telkens van 14.00-17.00 uur in het gebouw van de Katholieke Hogeschool.

De kosten van de cursus bedragen f. 350, waarin begrepen de kosten voor uitreiking van het studiemateriaal. Inlichtingen kunnen worden verkregen bij de secretaris van de cursus: **J. H. van den Brand**, Hogeschoollaan 225, Tilburg. Tel. (04250) 7 09 60, toestel 455.

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

Men heeft reeds geruime tijd zien aankomen, dat het bedrag van de in ons land circulerende liquiditeiten (primaire en secundaire) in 1968 een krachtige stijging zou ondergaan. Uit de balans van de geldscheppende instellingen kan thans het exacte cijfer worden berekend. De binnenlandse liquiditeitsmassa is in het afgelopen jaar van f. 29.028 mln. tot f. 32.800 mln. gestegen, dus met f. 3.772 mln. of 13%.

De belangrijkste bijdrage tot deze groei is wederom geleverd door de uitbreiding van de korte en middellange kredietverlening aan de private sector, welke met f. 2.414 mln. of 18% is gestegen. De mutatie in de post „overige activa”, waaronder de kapitaalmarktbeleggingen de hoofd-

rol spelen, heeft eveneens een geldvermeerderend effect gehad. De bruto toeneming van deze post heeft f. 1.382 mln. bedragen. Men zou hier echter de mutaties in de eigen en op lange termijn aangetrokken middelen en de toeneming van de eigenlijke spaargelden tegenover kunnen stellen. Dit zijn kapitaalmarktmiddelen, zodat slechts de netto toeneming van de post tot vermeerdering van de liquiditeit heeft geleid. Men komt dan op een netto invloed van f. 237 mln.

De overheid heeft in 1968 tot een belangrijk bedrag haar uitgaven inflatoir gefinancierd. De wijziging in de netto positie van het Rijk tegenover geldscheppende instellingen leidde tot schepping van liquiditeiten tot een bedrag van f. 1.332 mln. De lagere overheid deed het wat kalmer aan. De vorderingen van de gezamenlijke geld-

DE NATIONALE INVESTERINGSBANK (HERSTELBANK) N.V.

gevestigd te 's-Gravenhage

UITGIFTE van

f 60.000.000,- 7¼ pct. 20-jarige obligaties 1969
in stukken groot nominaal f 1000,- aan toonder.

De koers van uitgifte zal op **dinsdag 18 maart 1969** per advertentie worden bekendgemaakt.

Na de toewijzing kunnen desgewenst in plaats van obligaties schuldregisterinschrijvingen, groot ten minste f 50.000,-, worden verkregen.

Ondergetekenden berichten, dat zij de inschrijving op bovengenoemde uitgifte openstellen op

VRIJDAG 21 MAART 1969

van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 3 uur,

bij hun kantoren te Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage, voor zover aldaar gevestigd, op de voorwaarden van het prospectus d.d. 13 maart 1969.

Prospectussen en inschrijvingsbiljetten zijn bij de kantoren van inschrijving verkrijgbaar.

ALGEMENE BANK NEDERLAND N.V. **AMSTERDAM-ROTTERDAM BANK N.V.**

HOLLANDSCHE BANK-UNIE N.V.

HOLLANDSE KOOPMANSBANK LIPPMANN ROSENTHAL N.V.

MEES & HOPE

PIERSON, HELDRING & PIERSON

NEDERLANDSCHE CREDIETBANK N.V.

Amsterdam, 13 maart 1969.

scheppende instellingen op deze sector stegen slechts met f. 143 mln. Alleen de transacties met het buitenland hebben voor zekere tegendruk gezorgd. Zij deden de binnenlandse liquiditeitsmassa met f. 310 mln. verminderen. De stijging van deze massa is waarschijnlijk groter geweest dan de toeneming van het nationale inkomen. De liquiditeitsquote moet derhalve zijn gestegen.

KAPITAALMARKT

Dat deel van de kapitaalstroom, dat via de hypotheekbanken naar de investeringen vloeit, voornamelijk onroerend goed en schepen, is verhoudingsgewijs beperkt. In 1968 heeft de uitgifte van pandbrieven door middel van verkoop over de toonbank of via de effectenbeurs bijna de f. 165 mln. gehaald. In 1967 heeft de uitgifte f. 142 mln. bedragen. Het gaat hier om de bruto plaatsing. Trekt men aflossingen af dan is het netto bedrag uiteraard geringer.

De kapitaalmarktrente, die omstreeks oktober 1968 6,45% hoog was, gemeten aan het gemiddelde rendement van langlopende staatsobligaties, is sindsdien geleidelijk aan het oplopen, zonder dat een eind van de stijging in zicht is. Ultimo 1968 was de stand 6,63% en in 1969 is in twee en een halve maand het peil van 6,97% bereikt. Een effectief rendement van 7%, een unicum in ons land, staat op het punt gerealiseerd te worden. Emissies onder dit peil zijn niet meer mogelijk. Lange tijd is voor ons land 6% als een plafond beschouwd. Bij dit niveau, zo luidde

WARMTE - TECHNIEK
BEUKERS - SCHIEDAM

(I.M.)

de redenering, zou het buitenland belangstelling in Nederlandse beleggingen gaan krijgen en het binnenvloeien van kapitaal zou de rente op het genoemde peil stabiliseren. Aan een zodanig mechanisme wordt al sedert 1965 geen geloof meer gehecht. Toch is er een band met het buitenland. De hoge rentestand in ons land is mede een factor, die de belangstelling van Nederlandse ondernemingen op de Eurolenenmarkt veroorzaakt. Langs deze weg heeft in 1968 een niet onbelangrijke kapitaalimport plaats gehad. Ook in 1969 zijn Nederlandse concerns op dit terrein actief. Dit uitwijken naar buitenlandse kapitaalbronnen verhindert overigens niet dat toch de rente geleidelijk stijgt.

de rijksoverheid vraagt

voor het Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid

t.b.v. het Directoraat-Generaal van de Volksgezondheid, afdeling Verzekeringen
te Leidschendam

econoom

voor het verrichten van werkzaamheden die deels van sociaal-economische, deels van juridische aard zijn.

Met betrekking tot de wettelijke ziektekosten-verzekeringen bestaan zij uit: beleidsvorming; voorbereiding en vormgeving van wettelijke maatregelen; toezicht op de uitvoering daarvan; analyse en evaluatie van volksgezondheids- en financieel-economische aspecten; overleg met en vertegenwoordiging bij adviesorganen op het gebied van volksgezondheid en sociale zekerheid.

Vereist: voltwoide universitaire opleiding. Kennis van en ervaring in volksgezondheids-aangelegenheden, in het bijzonder op het gebied van ziektekostenverzekeringen of de sociale verzekeringswetgeving, strekken tot aanbeveling.

Salaris, afhankelijk van leeftijd en ervaring tot max. f 2240,- (eventueel max. f 2610,-) per maand.

Schriftelijke sollicitaties onder vacaturenummer 9-0568/0936 zenden aan de Rijks
Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 6% vakantieuitkering

KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen (1963 = 100)	30 dec. 1968	H. & L. 1969	7 mrt. 1969	14 mrt. 1969
Algemeen	121	128 — 120	123	123
Internationale concerns	127	133 — 125	126	126
Industrie	119	129 — 118	123	123
Scheepvaart	89	94 — 90	92	94
Banken en verzekering	98	112 — 97	104	105
Handel enz.	122	133 — 121	126	126

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen ¹				
Kon. Petroleum	f. 182,90		f. 180,65	f. 177,—
Philips	f. 163,35		f. 168,25	f. 168,90
Unilever, cert.	f. 125,30		f. 120,50	f. 120,30
Zout-Organon	f. 199,80		f. 194,40	f. 193,—
Hoogovens, n.r.c.	f. 101,80		f. 105,10	f. 104,60
A.K.U.	f. 123,20		f. 120,—	f. 120,25
AMRO-Bank	f. 64,30		f. 58,30	f. 59,40
Nat. Nederlanden	800		846	852
K.L.M.	f. 212,—		f. 234,50	f. 235,—
Robeco	f. 255,50		f. 255,50	f. 254,70

Gemeente Leiden

Burgemeester en Wethouders van LEIDEN zijn voornemens de dienst van Gemeentewerken onder een tweehoofdige leiding te brengen.

Daartoe roepen zij gegadigden op om te solliciteren naar de functie van

ADJUNCT-DIRECTEUR

Deze functionaris zal zich met een grote mate van zelfstandigheid in het bijzonder moeten bezighouden met de behartiging van de economische, administratieve en sociale (personeels)aangelegenheden van de dienst.

In collegiale samenwerking met de technisch directeur zal hij voorts een belangrijk aandeel hebben in de beleidsvoorbereidende taak van de dienst ten behoeve van het gemeentebestuur.

Gegadigden zullen naast goede financieel-economische scholing (bij voorkeur op academisch niveau) vooral moeten beschikken over organisatorische en leidinggevende kwaliteiten. Praktijkervaring in een soortgelijke functie strekt tot aanbeveling. Kandidaten dienen bereid te zijn zich aan een psychologisch onderzoek te onderwerpen.

Salarisgrenzen f 2787,— tot f 3557,— per maand.

Bij gebleken geschiktheid kan te zijner tijd benoeming tot directeur volgen.

Eigenhandig geschreven sollicitatiebrieven met uitvoerige inlichtingen over persoon en vervulde functies dienen, vergezeld van een recente pasfoto, uiterlijk binnen drie weken na plaatsing van deze advertentie te worden gezonden aan Burgemeester en Wethouders van Leiden, Stadhuis, Leiden.

Inlichtingen kunnen worden verkregen bij de directeur van Gemeentewerken, ir. H. H. Vos, Stadhuis, Leiden, telefoon (01710) 4 53 44.

	30 dec. 1968	7 mrt. 1969	14 mrt. 1969
New York			
Dow Jones Industrials	945	911	904
Rentestand			
Langlopende staatsobligaties ¹ ..	6,63	6,94	6,97
Aandelen: internationalen ²	3,4		
lokale ²	3,9		
Disconto driemaands schatkist- papier	5	5	5

¹ Aangepast voor kapitaalwijzigingen.

² Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

Prof. Dr. C. D. Jongman

MINISTERIE VAN LANDBOUW EN VISSERIJ

Cultuurtechnische Dienst

Bij de Centrale Directie van de Cultuurtechnische Dienst te Utrecht wordt voor spoedige indiensttreding gevraagd een

INGENIEUR

Deze functionaris zal worden belast met het verrichten van onderzoek naar de meest gewenste landinrichting in gebieden met een sterke verstedelijking en met het geven van adviezen ten behoeve van de voorbereiding en uitvoering van plannen in deze gebieden.

Vereist wordt een ingenieursdiploma Wageningen (richting Cultuurtechniek) of Delft (richting Weg- en Waterbouwkunde). De functie vraagt een veelzijdige belangstelling op het gebied van de planologie en cultuurtechniek.

Leeftijd tot 35 jaar.

Geboden wordt een zelfstandige functie, die afhankelijk van leeftijd, jaar van afstuderen en ervaring, gehonoreerd wordt als ingenieur/ingenieur 1e klasse. Salarisgrenzen van f 1344,— tot f 2240,— bruto per maand. Een verdere uitloop tot hoofd-ingenieur is na verloop van tijd mogelijk (maximaal f 2610,— bruto per maand).

Sollicitaties te richten aan de Directie van de Cultuurtechnische Dienst, Maliebaan 21 te Utrecht (telefoon 030 - 26751).

Wilt u kennismaken met het weekblad

Vraag dan een proefnummer aan bij de Administratie van Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

MINISTERIE VAN LANDBOUW EN VISSERIJ

Cultuurtechnische Dienst

De Centrale Directie van de Cultuurtechnische Dienst te Utrecht vraagt een

ECONOMISCH MEDEWERKER

Deze functionaris zal worden belast met :

1. Het bevorderen en het coördineren van het economisch onderzoek naar de betekenis van maatregelen in het kader van het landbouw-structuurbeleid, in het bijzonder in ruilverkavelingen.
2. Het leveren van bijdragen aan de beleidsvorming op dit gebied door studies, voorlichting en adviezen.

Geboden wordt een interessante functie, die afhankelijk van leeftijd, jaar van afstuderen en ervaring gehonoreerd wordt als wetenschappelijk ambtenaar (1e klasse).

Salarisgrenzen van f 1344,— tot f 2240,—.

Een verdere uitloop tot wetenschappelijk hoofd-ambtenaar is na verloop van tijd mogelijk (max. f 2610,—).

Vereist wordt doctoraal examen Economie.

Leeftijd tot 35 jaar.

Sollicitaties te richten aan de Directie van de Cultuurtechnische Dienst, Maliebaan 21 te Utrecht (tel. 030 - 26751).

Universiteit van Amsterdam

vraagt voor de Faculteit der
Rechtsgeleerdheid en de
Faculteit der Economische
Wetenschappen

wetenschappelijk medewerker

Zijn taak zal onder meer bestaan uit het verrichten van wetenschappelijk onderzoek op fiscaal gebied, zowel zelfstandig als in opdracht van de hoogleraren in het belastingrecht, en het geven van werkcolleges.

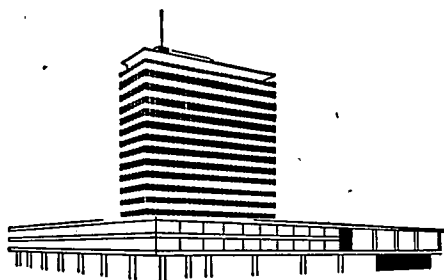
Voor deze functie is een wetenschappelijke opleiding in het belastingrecht vereist en praktijkervaring gewenst.

Aanstelling zal geschieden in het rangenstelsel voor de wetenschappelijke medewerkers.

Sollicitaties kunnen binnen één maand worden gericht aan het Hoofd van het Bureau van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid, p/a Juridisch Instituut, Oudezijds Achterburgwal 219 te Amsterdam-C.

DE NEDERLANDSCHE BANK N.V.

te Amsterdam heeft bij haar Afdeling Toezicht kredietwezen gelegenheid tot plaatsing van een

ACADEMICUS

(ec. drs. of mr. in de rechten)

Tot de werkring van de afdeling behoren in het bijzonder de bedrijfseconomische en juridische facetten van het toezicht op de kredietinstellingen.

Zij die tijdens hun studie en/of daarna in de praktijk kennis op het terrein van het kredietwezen hebben verworven, tot balansbeoordeling in staat zijn en op de hoogte zijn van het vennootschapsrecht, worden uitgenodigd schriftelijk te reflecteren.

Leeftijd tot circa 40 jaar.

Sollicitatiebrieven vermeldende gegevens omtrent persoon, opleiding en eventuele ervaring te richten aan de Chef Personeelzaken van De Nederlandsche Bank N.V., Postbus 98, Amsterdam-C.